

ПІДСУМКОВИЙ
АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ

З АКЦЕНТОМ НА ІНКЛЮЗИВНІСТЬ
ВЕТЕРАНІВ ЯК ВРАЗЛИВОЇ КАТЕГОРІЇ
НАСЕЛЕННЯ І РОЛЬ, ЯКУ ВЕТЕРАНСЬКІ
ОРГАНІЗАЦІЇ МОЖУТЬ ВІДІГРАВАТИ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

Листопад
2023

Викладені у цьому звіті погляди та інтерпретації належать їх авторам і не обов'язково відображають позицію Міжнародної організації з міграції (МОМ). Використані у звіті позначення та матеріал не означають висловлення будь-яких поглядів з боку МОМ щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста або регіону, їхніх органів влади або кордонів чи меж.

МОМ дотримується принципу, відповідно до якого гуманна та впорядкована міграція приносить користь мігрантам і суспільству. Як міжурядова організація МОМ разом зі своїми партнерами у міжнародному співтоваристві докладає зусиль для вирішення оперативних проблем міграції, заохочення розуміння проблем, які супроводжують міграцію, сприяння соціальному та економічному розвитку за рахунок міграції, а також захисту людської гідності та добробуту мігрантів.

Публікація подається без формального редагування з боку МОМ.

Подяка

«SREO Consulting Ltd.» (SREO) висловлює подяку Міжнародній організації з міграції (МОМ) за надану можливість збору та обробки даних для цього дослідження стосовно соціальної реінтеграції ветеранів в Україні, з акцентом на інклюзивності ветеранів як вразливої категорії населення і ролі, яку ветеранські організації можуть відігравати в забезпеченні інклюзивності.

Автори звіту: Метт Кінселла, Волкан Арас

Аналіз даних та графіки: Мухаммед Хамза Каттан

Про SREO

«SREO Consulting Ltd.» (SREO) є незалежною консалтинговою організацією, яка надає послуги з моніторингу, оцінки та дослідження суб'єктам гуманітарної діяльності, організаціям у сфері стабілізації та розвитку, які здійснюють свою діяльність в найскладніших умовах по всьому світу, шляхом надання об'єктивних та готових до використання даних, забезпечення аналізу та проведення дослідження. Міжнародна команда SREO поєднує глибоке розуміння місцевого контексту з міждисциплінарним досвідом та підходами з метою передачі інформації від тих, хто потребує допомоги, до тих, для кого така інформація представляє найбільший інтерес.

Контактна інформація: comms@sreoconsultingltd.com

Про МОМ

Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні було засноване в 1996 році, коли Україна стала державою-спостерігачем МОМ. У 2001 році Україна подала запит на членство в МОМ, що було фор-

малізовано після ратифікації Верховною Радою України Статуту МОМ у 2002 році. Відповідно до загальної стратегії МОМ, діяльність Представництва МОМ в Україні спрямована на сприяння усвідомленню можливостей і проблем міграції в українському контексті. Максимізація цих можливостей й зведення до мінімуму проблем, викликаних міграційними переміщеннями, — це керівні принципи всіх заходів і програм, які реалізує Представництво.

Представництво МОМ в Україні надає допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) і людям, які постраждали від війни, протидіє торгівлі людьми, надає допомогу Уряду у протидії нерегульованій міграції та покращенні системи управління міграційними процесами, розробляє політику в галузі охорони здоров'я, яка враховувала б мігрантів, та долучається до використання потенціалу розвитку міграції.

З початку повномасштабної війни в Україні МОМ переорієнтувала свої програми та проекти та з лютого 2022 року по вересень 2023 року охопила більше п'яти мільйонів людей гуманітарною підтримкою, яка включає надання непродовольчих товарів та предметів гігієни; заходи у сфері водопостачання, санітарії та гігієни; багатоголиву грошову допомогу; медичну допомогу та заходи у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки; сприяння місцям компактного проживання (МКП); захист та інші види допомоги.

Застереження:

Терміни, які вживаються в цьому документі і мають гендерне значення, вживаються нейтрально і однаково стосуються як осіб чоловічої, так і жіночої статі.

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ

КПТ	– Когнітивно-процесингова терапія
ЄС	– Європейський Союз
ОФГ	– Обговорення у фокус-групі
МОМ	– Міжнародна організація з міграції
ІКІ	– Інтерв'ю з ключовим інформантом
ПЗПСП	– Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка
Мінветеранів	– Міністерство у справах ветеранів
ПТСР	– Посттравматичний стресовий розлад
SREO	– Організація «SREO Consulting Ltd.»
НСІ	– Напівструктуроване інтерв'ю
ЧМТ	– Черепно-мозкові травми

ЗМІСТ

Зміст	5
1. Вступ	8
2. Методологія	8
Короткий огляд зібраних даних	8
Вибірка опитування	8
Географічний розподіл	9
Опитування ветеранських організацій	9
Обговорення у фокус-групах (ОФГ)	9
Контроль якості даних опитування	10
Стратегії побудови відносин довіри та взаєморозуміння з респондентами.....	10
Аналітичний підхід – огляд джерел	10
Аналітичний підхід – кількісний аналіз	10
Якісний аналіз.....	10
Проблеми та обмеження.....	10
3. РЕЗУЛЬТАТИ – опитування ветеранів	12
Огляд (опитування ветеранів).....	12
Демографія опитування ветеранів	12
Географічний розподіл респондентів (ветерани).....	12
Розподіл респондентів за віком (ветерани).....	12
Розмір домогосподарства, сімейний стан та рівень освіти респондента	13
Внутрішньо переміщені особи	14
Статус учасника бойових дій.....	15
Тягар інвалідності.....	16
Доступ ветеранів до послуг	16
Фінанси домогосподарств.....	18
Соціальна інтеграція ветеранів	19
Бачення ветеранів суспільством та дискримінація.....	23
Громадянська активність ветеранів та довіра до державних установ	23
Особисті стосунки та задоволеність життям	25
Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка.....	27
Труднощі, пов'язані з обговоренням ветеранами свого досвіду	29

4. РЕЗУЛЬТАТИ – опитування членів сімей ветеранів, у тому числі членів сімей загиблих	30
Огляд прогресу (сім'ї ветеранів).....	30
Демографія членів сімей ветеранів.....	30
Розподіл респондентів за віком (сім'ї ветеранів)	30
Географічний розподіл респондентів (сім'ї ветеранів)	30
Розмір домогосподарств респондентів, освіта.....	31
Внутрішньо переміщені особи.....	31
Статус учасника бойових дій.....	32
Стан здоров'я.....	32
Стан здоров'я та інвалідність	33
Фінанси домогосподарств.....	33
Дискримінація.....	33
Полеглі захисники України.....	33
Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка.....	35
5. РЕЗУЛЬТАТИ – ветеранські організації	36
Демографія ветеранських організацій.....	36
Географічний розподіл ІКІ.....	36
Послуги, які надають ветеранські організації.....	37
Основні проблеми, з якими стикаються ветеранські організації.....	39
Перешкоди на шляху соціальної інтеграції ветеранів	39
Стратегії залучення ветеранів до діяльності організацій.....	39
Відносини з Міністерством у справах ветеранів	40
Рекомендації ветеранських організацій.....	40
6. Висновки	41
7. Рекомендації	42
8. Посилання	43

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТА ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

МОМ почала долучатися до підвищення життєстійкості українських громад за рахунок соціально-економічної підтримки ветеранів та членів їхніх сімей з 2018 року. На сьогоднішній день МОМ продовжує роботу над реінтеграцією ветеранів, виходячи зі своїх попередніх та поточних ініціатив, а також використовуючи тривалі партнерські відносини із зацікавленими суб'єктами з боку державної влади, обласними державними адміністраціями та місцевими радами та неурядовими організаціями. З 15 січня 2023 року до 15 липня 2024 року МОМ втілює проєкт під назвою «Шлях стійкості: підвищення стійкості українців через посилення можливостей психосоціальної підтримки ветеранів», який фінансується Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини. З огляду на це, у червні 2023 року МОМ в Україні розпочала співпрацю з організацією «SREO Consulting» для проведення опитування щодо чинників, які сприяють або перешкоджають соціальній інтеграції ветеранів та їхньому активному внеску в соціальне життя громад. Дослідження передбачало проведення загальнонаціонального опитування ветеранів, у тому числі ветеранок та ветеранів з інвалідністю, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих Захисників та Захисниць. Дослідження також передбачало проведення інтерв'ю та обговорення у фокус-групах з ветеранськими організаціями.

У цьому звіті представлені результати, висновки та рекомендації, отримані в результаті проведених опитувань та інтерв'ю протягом серпня та вересня 2023 року. Основну увагу в ньому приділено різним аспектам соціальної реінтеграції ветеранів, з акцентом на інклюзивність особливо вразливих ветеранів та роль, яку ветеранські організації можуть відігравати у сприянні інклюзивності. МОМ планує використати результати цього дослідження та втілити рекомендації у конкретні дії, які будуть визначати політику щодо ветеранів. Для цілей аналізу було проведено опитування 1000 ветеранів та членів їхніх сімей. Було опитано (проведено інтерв'ю з ключовими інформантами (КІ) 593 ветеранів (у тому числі 25 жінок та 182 ветеранів з інвалідністю), 407 сімей ветеранів (у тому числі сімей загиблих Захисників та Захисниць), а також 50 ветеранських організацій. Крім того, було проведено 3 обговорення у фокус-групах (ОФГ) з ветеранськими організаціями, а також 5 напівструктурованих інтерв'ю (НСІ) з ветеранами.

Основні висновки охоплюють такі сфери:

- Переміщення населення і нестача житла
- Проблеми, пов'язані з психологічним станом та психічним здоров'ям

- Фізична інвалідність та проблеми зі здоров'ям
- Збільшення впливу на фізичне та психічне здоров'я починаючи з лютого 2022 року
- Безробіття, часткове безробіття та відсутність доступу до освіти і професійної підготовки
- Соціальна стигматизація та соціальна ізоляція
- Проблеми в сім'ї та у взаєминах

Результати опитування засвідчують, що ветерани в Україні, особливо ветерани з інвалідністю, потребують всебічної підтримки у сфері фізичного і психічного здоров'я, соціальної інтеграції та розширення економічних прав і можливостей. Це передбачає забезпечення доступу до якісної медичної допомоги, послуг психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Поряд з цим важливим переліком послуг, включаючи індивідуальні консультації, варто відзначити роль навчених представників громади, які не маючи формальної освіти у галузі психологічних консультацій, можуть вислухати ветеранів, виявляючи емпатію, та надавати базову підтримку у сфері психічного здоров'я. Кампанії з підвищення обізнаності, спрямовані на зменшення стигматизації психічного здоров'я щодо ветеранів, можуть сприяти зверненню за послугами та взаєморозумінню в громаді. Економічні ініціативи повинні охоплювати навчання, професійну підготовку, послуги працевлаштування та створення інклюзивних робочих місць. Групи взаємодопомоги та взаємодія з організаціями громади можуть сприяти соціальній активності та встановленню контактів у громаді. Для ветеранів з інвалідністю вирішальне значення має доступне житло, обладнане необхідними пристосуваннями.

Підтримка ветеранських організацій відіграє значиму роль для успішної реінтеграції ветеранів. Фінансова допомога у вигляді грантів і програм фінансування може розширити можливості цих організацій, а розбудова потужностей в галузі організаційного управління – підвищити їхню ефективність. Можливості зі встановлення контактів для інформаційного обміну сприятимуть співпраці та згуртованості ветеранських організацій. Підвищення обізнаності про доступні послуги для ветеранів і членів їхніх сімей, включаючи процес отримання статусу члена сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці України, має величезне значення. Поряд з цим, підтримкою для ветеранів, як вразливої категорії населення та членів їхніх сімей, може також бути допомога у подоланні бюрократичних процесів і робота над спрощенням адміністративних процедур у державних установах.

1. ВСТУП

Успішна реінтеграція колишніх учасників бойових дій загально визнана у Рамковому документі Міжвідомчого постійного комітету щодо довгострокових рішень у якості важливого елемента зменшення вразливості, з якою стикається переміщене населення, в тому числі ветерани та їхні сім'ї. Ветерани в цивільному житті не лише є однією з ключових складових майбутнього соціально-економічного розвитку, але й відіграють важливу роль у вирішенні місцевих конфліктів. Вони є частиною зусиль суспільства, спрямованих на створення стійких та згуртованих спільнот, а також зменшення ймовірності переміщення в майбутньому. З досвіду також відомо, що ветерани та члени їхніх сімей першими надають допомогу в умовах криз у своїх громадах.

Починаючи з 2018 року програма МОМ в Україні з реінтеграції ветеранів спрямована на підтримку ветеранів у процесі дієвої та ефективної реінтеграції у цивільне життя. За оцінками Уряду України, після війни кількість ветеранів та членів їхніх сімей може сягнути від п'яти до восьми мільйонів. Багато ветеранів стикається зі значними труднощами у процесі реінтеграції в суспільство з огляду на свій бойовий досвід. У партнерстві з Урядом України МОМ тісно співпрацює з ветеранами та пов'язаними групами

населення на національному рівні, рівні громад, родин та окремих осіб. На сьогоднішній день програма МОМ в Україні з реінтеграції ветеранів охопила більше 50 тис. осіб за рахунок заходів із розбудови потужностей, підвищення згуртованості громади, послуг підтримання психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСП), а також фінансової допомоги.

Дане дослідження було проведено в межах проекту МОМ «Шлях стійкості: підвищення стійкості українців через посилення можливостей психосоціальної підтримки ветеранів», який реалізовується з 15 січня 2023р. по 15 липня 2024 р. Проект спрямований на розбудову потужностей Міністерства у справах ветеранів України, а також інших міністерств, місцевих органів влади та ветеранських організацій, а також підвищення обізнаності та покращення доступу до послуг підтримання психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСП). Дослідження сприяє досягненню загальної мети проекту шляхом здійснення аналізу різних аспектів соціальної реінтеграції ветеранів з акцентом на інклюзивність ветеранів як вразливої категорії населення, та ролі, яку ветеранські організації можуть відігравати у сприятній інклюзивності.

2. МЕТОДОЛОГІЯ

Короткий огляд зібраних даних

SREO збрала такі дані:

Вид	Цільова група	Зібрано
Інтерв'ю з ключовими інформантами (КІІ)	Ветеранські організації	50
Обговорення у фокус-групах (ОФГ)	Ветеранські організації	3
Опитування	Ветерани	593
Опитування	Члени сімей ветеранів	407
Напівструктуровані інтерв'ю (НСІ)	Ветерани	5

Діаг. 1. Опитування було проведено на всій території України з використанням KoboCollect. Через проблеми, що виникли під час збору даних (детально викладені нижче в цьому звіті), розмір вибірки був визначений на рівні 1000.

Вибірка опитування

Через чутливість тематики та складність з формуванням надійних списків ветеранів з огляду на міркування захисту та безпеки, застосування випадкової вибірки було немож-

ливим. Відповідно, опитування проводилося за принципом «снігової кулі» . У кожному географічному регіоні, шляхом звернення до різних організацій, які працюють з ветеранською спільнотою, встановлювалися контакти з ветеранами, яких запрошували пройти опитування. Ключових інформантів в подальшому просили допомогти встановити контакт з іншими особами за принципом "рівний-рівному": надати рекомендації та контакти інших потенційних респондентів (ветеранів та/або членів сімей ветеранів), які проживають у їхньому районі або в будь-якому з інших районів, охоплених опитуванням.

Вибірка була розділена 50/50 на дві групи: (1) ветерани та (2) члени сімей ветеранів. Кожна з цих груп відповідала на запитання, адаптовані для саме цієї цільової групи, розроблені МОМ. У кожній з цих груп були встановлені цільові показники за гендерною ознакою. Серед ветеранів цей цільовий показник складав принаймні 5 відсотків респондентів-жінок у кожному географічному регіоні. Ця цифра базувалася на попередніх опитуваннях ветеранів, проведених МОМ, в яких було встановлено, що приблизно 5 від-

сотків ветеранів – жінки.¹ Поточна цифра може бути дещо вищою, оскільки, за наявною інформацією, частка жінок у лавах Збройних сил зростає з початку повномасштабного вторгнення. Таким чином, 5 відсотків вважалися мінімальним цільовим показником, який належало, за можливості, перевищити. Серед членів сімей ветеранів цільовим було забезпечення серед респондентів гендерного балансу 50/50.

Цільові показники були встановлені для ветеранів з інвалідністю (10 відсотків опитаних ветеранів) та для членів сімей загиблих Захисників та Захисниць (10 відсотків членів сімей).

Оскільки достовірні дані про кількість загиблих після повномасштабного вторгнення не перебувають у відкритому доступі, встановити достовірну кількість загиблих та/або ветеранів, які можуть мати інвалідність, складно. Попередні опитування, проведені МОМ, показали, що 10% ветеранів мають інвалідність, тому цей показник був обраний як цільовий для цього опитування.

Щодо кількості загиблих, то у грудні 2022 року український Уряд підтвердив, що у лавах Збройних сил України загинуло до 13 500 осіб.² За американськими оцінками, в серпні 2023 року ця цифра становила до 70 000 загиблих і від 100 000 до 120 000 поранених. Відповідно, було встановлено цільовий показник на рівні 10 відсотків для членів сімей загиблих Захисників та Захисниць.³

Географічний розподіл

Вибірку було розділено географічно з метою встановлення цільового показника для кожної області України та міста Києва пропорційно до чисельності населення кожної області. Дані про чисельність населення були взяті з останньої доступної матриці для відстеження переміщень (МВП) для України.

- Оскільки деякі області України частково або повністю окуповані та, відповідно, недоступні для збору даних, для коригування розміру вибірки для кожної області було застосовано зважування.
- Для територій, які були повністю недоступні (Донецьк, Луганськ, Автономна Республіка Крим, Севастополь), цільовий показник був встановлений на рівні нуля.
- Для територій, які були доступні частково (Херсон та Запоріжжя), було застосовано зважувальний коефіцієнт для зменшення розміру вибірки, що відображає порівняльну доступність області.

- З метою компенсації зменшення обсягу вибірки у важкодоступних районах, до деяких інших районів було застосовано позитивний ваговий коефіцієнт.
- У Дніпропетровській, Харківській, Миколаївській та Одеській областях було застосовано коефіцієнт зважування 130 відсотків, оскільки ці чотири області найближче розташовані до областей, що постраждали від війни на півдні та сході України.
- Вага міста Києва також склала 130 відсотків, що відображає його статус столиці.

Опитування ветеранських організацій

Відповідно до технічного завдання (ТЗ), SREO планувала провести 50 інтерв'ю з ветеранськими організаціями в усіх областях та у місті Києві (територія, що знаходиться під контролем Уряду України). Залежно від наявності конкретних респондентів, інтерв'ю проводилися по телефону або через онлайн-додаток. SREO вдалося зібрати всі 50 інтерв'ю, як і було заплановано.

МОМ надала контактні дані та посприяла у встановленні контактів із ветеранськими організаціями, з якими вже мала контакт. Як і в опитуванні, була застосована вибірка методом «снігової кулі», за яким кожній із цих ветеранських організацій було запропоновано надати рекомендації інших відомих їй організацій. Крім того, з метою налагодження контактів із ветеранськими організаціями, SREO спілкувалася з посадовими особами місцевих органів влади та Міністерством у справах ветеранів України. SREO прагнула забезпечити належне географічне охоплення організацій, з цільовим показником у приблизно два інтерв'ю в кожній області. **Усього було встановлено контакт з 102 ветеранськими організаціями, з яких в опитуванні взяли участь 50.**

Обговорення у фокус-групах (ОФГ)

Відповідно до технічного завдання, SREO планувала проведення вісім ОФГ з відібраними ветеранськими організаціями. Це були інтерв'ю у невеликих групах з керівниками, персоналом та/або волонтерами ветеранських організацій з метою одержання якісної інформації на доповнення до опитування. Для участі в ОФГ було відібрано три ветеранські організації, виходячи з їх доступності, місця розташу-

1 МОМ, лютий 2022 року, Реінтеграція ветеранів в Україні, Національне опитування.

2 BBC News, 2 грудня 2022 року, війна в Україні: помічник Зеленського повідомляє про 13 000 загиблих на війні, онлайн: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63829973>

3 «Нью-Йорк Таймс», 18 серпня 2022 року, Кількість загиблих та поранених військовослужбовців у війні в Україні наближається до 500 000, повідомляють американські чиновники, онлайн, посилання: <https://www.nytimes.com/2023/08/18/us/politics/ukraine-russia-war-casualties.html>

вання, розміру ветеранської спільноти, яку вони обслуговують, та можливостей надати інформацію за основними темами, які становлять предмет цього дослідження. З метою кращого розкриття й вивчення тем та питань у рамках дослідження було проведено відкриті напівструктуровані інтерв'ю. Планувалося проведення ОФГ протягом максимум 60-90 хвилин з метою уникнення перевтоми та їх аудіозапис з усної згоди учасників. ОФГ проходили в закритому, нейтральному місці, де учасники могли вільно висловлюватися й дотримувалися умов конфіденційності.

Контроль якості даних опитування

Для забезпечення якості та контролю за якістю даних опитування SREO вжила таких заходів:

- Залучення місцевих фахівців та забезпечення їм належних заохочень
- Підготовка інтерв'юерів
- Проведення пілотних опитувань
- Регулярна комунікація та поточні перевірки якості даних із залученням місцевих перекладачів
- Використання технології збору даних KoboCollect
- Аналіз даних

Стратегії побудови відносин довіри та взаєморозуміння з респондентами

З метою побудови відносин довіри з учасниками та їхніми сім'ями, а також заохочення їхньої участі у дослідженні було застосовано декілька стратегій:

- Навчання інтерв'юерів працювати з ветеранською спільнотою, через шанобливий та емпатичний підхід досягти взаєморозуміння.
- Пояснення суті та мети дослідження та деталізація можливих варіантів процесу опитування/інтерв'ю.
- Звернення за допомогою до довірених посередників.

Аналітичний підхід – огляд джерел

Дослідження охоплює огляд літератури, в тому числі існуючих наукових статей, проєктних документів, публікацій МОМ та інших організацій, які працюють над суміжними питаннями, книг та інших відповідних джерел, що можуть допомогти з'ясувати, які питання вже вивчено та які публікації зроблено у контексті реінтеграції ветеранів.

Аналітичний підхід – кількісний аналіз

З метою отримання висновків із двох наборів даних опитування було застосовано низку описових та логічних статистичних методів для систематичного аналізу

та інтерпретації зібраних (переважно) числових даних. Цей тип аналізу дає цінну інформацію про взаємозв'язки між змінними та дозволяє зробити деякі узагальнення щодо кількості ветеранів та їхніх сімей.

Якісний аналіз

Обговорення у фокус-групах, інтерв'ю з ключовими інформантами та напівструктуровані інтерв'ю виступили для учасників платформою для більш відкритого самовираження, коли вони можуть розказати більше, зберігаючи нюанси та окремі аспекти свого досвіду. Для аналізу якісних даних було використано програмне забезпечення MaxQDA, яке застосовує програмування, що забезпечує систематичне маркування сегментів даних описовими кодами, що відбивають ключові теми, концепції чи закономірності. Ці теми допомогли зкласти основу для аналізу та написання звіту.

Проблеми та обмеження

Дослідження було дещо ускладнено затримками у процесі збору даних. Проте план роботи та цілі були відповідним чином скореговані. ІКІ було зібрано відповідно до плану, а для кращого розуміння деяких перешкод, виявлених під час залучення ветеранів, було додано ще п'ять напівструктурованих інтерв'ю з ветеранами. Організувати обговорення у фокус-групах з цільовою групою (ветеранськими організаціями) виявилось складно, але команда, що проводила дослідження, все ж провела три таких обговорення.

Нижче викладено основні проблеми та заходи, вжиті для їх вирішення:

- Ветерани переважно неохоче брали участь в опитуванні. Ветерани та члени їхніх сімей живуть у складних обставинах, в умовах постійної невизначеності та війни, і несуть із собою тягар травм, втрат, проблем психічного здоров'я та фізичної інвалідності. Обговорювати подібні особисті проблеми з незнайомцями може бути складно, особливо якщо йдеться про поточний або нещодавній досвід. Багато з тих, з ким було встановлено контакт, не зрозуміли, як участь в опитуванні допоможе змінити їхню ситуацію, та так і не були переконані в користі від участі в опитуванні. Багато з тих, хто все ж таки взяв участь, не бажали ділитися контактами друзів та колег, які також могли б взяти участь в опитуванні.
- Систематичного обліку відмови в опитуванні не велося. У той же час, команда зі збору даних оцінює показник відмов на рівні понад 30 відсотків. Причини відмови охоплювали брак часу, міркування конфіденційності,

відсутність інтересу та скептицизм щодо процесу опитування та здатності цього дослідження щось змінити. Такий високий показник відмов може спричинити упереджене ставлення до отриманих відповідей, виходячи з того, що характеристики осіб, які відмовилися взяти участь в опитуванні, суттєво відрізняються від характеристик респондентів. У контексті цього дослідження існує вірогідність того, що дехто з тих, хто відмовилися брати участь в опитуванні, належать до категорії, з якою найскладніше контактувати, до маргіналізованої чи найбільш вразливої частини суспільства. Таким чином, необхідно з обережністю підходити до узагальнення результатів опитування, оскільки приведені тут дані можуть не відобразити деякі існуючі погляди та досвіди. При проведенні опитування ветеранів та членів їхніх сімей у майбутньому потрібно брати до уваги необхідність втілення стратегій інформування та запровадження стимулів для заохочення більшої участі.

- Робота зі збору даних була емоційно складною для деяких членів команди зі збору даних, і деякі співробітники просили вихідних для відпочинку. Фахівці зі збору даних спілкувалися з респондентами, які пережили травму, горе та інші дуже тяжкі обставини, тому для них це також було непросто. Загалом, фахівці зі збору даних відзначили велику частку респондентів, яким, як здавалося, потрібна підтримка.
- Усім фахівцям зі збору даних було надано детальну інформацію про гарячу лінію МОМ з ПЗПСП, і згодом вказані фахівці пропонували цю інформацію всім учасникам опитування, особливо тим, хто висловив те чи інше занепокоєння або потребував підтримки.
- Використання вибірки методом "снігової кулі" для проведення опитування призвело до нерівномірного географічного розподілу респондентів по країні. Так, наприклад, деякі західні області представлені менш широко, ніж інші, через початковий розподіл потенційних учасників опитування та їх контактів. Це не обов'язково свідчить про нижчу готовність респондентів брати участь в опитуванні в цих регіонах, проте скоріше відображає обмеженість кількості контактів, доступних для запуску процесу опитування. Якщо учасники первинного опитування були зосереджені в певних районах, наступні учасники за їх рекомендацією, швидше за все, будуть з тих самих районів, що створює регіональну упередженість. Це означає, що результати опитування можуть не повністю відображати різноманіття думок або досвіду в усіх регіонах, і з цієї причини неможливо розбити результати опитування за регіонами чи областями. У такій великій та різноманітній країні, як Україна, цілком можливо, що певні місцеві нюанси та особливості можуть бути не повністю відображені у висновках.

- Порівняльний аналіз даних дослідження є важливим аналітичним інструментом, який допомагає краще зрозуміти окремі аспекти результатів дослідження за рахунок вивчення варіацій в межах окремих підгруп або категорій. Зібрані набори даних дозволили здійснити певний рівень аналізу між конкретними підгрупами (наприклад, чоловіками та жінками, ветеранами з інвалідністю, сім'ями загиблих Захисників та Захисниць тощо) для виявлення закономірностей, диспропорцій, а також тенденцій, які можуть не бути очевидними при аналізі всього набору даних. Проте розмір вибірки кожної з підгруп є невеликим (близько 5-10 відсотків загальної вибірки), тобто результати, отримані відносно цих підгруп, необхідно розуміти як орієнтовні та тлумачити з обачністю.
- Було проведено порівняльний аналіз результатів дослідження з результатами попередніх опитувань, проведених МОМ у 2020 та 2022 роках. «Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей» було опубліковано в січні 2020 року, а результати національного опитування «Реінтеграція ветеранів в Україні» були опубліковані в лютому 2022 року. Таким чином, обидва дослідження охоплюють період з 2014 по 2022 рік. Необхідно виявляти обачність при тлумаченні цих порівнянь, оскільки в усіх опитуваннях використано різні інструменти збору даних з різними питаннями, а також застосовано різні підходи до формування вибірки. Усі три опитування базувались на невипадковій методології «снігової кулі», що означає, що вони не є статистично репрезентативними. Відповідно, порівняння результатів цих опитувань може дати лише загальне уявлення про тенденції, а не точний кількісний показник змін з часом.

Вибірка за принципом «снігової кулі» має певні переваги, наприклад, охоплення важкодоступних груп населення. Водночас, цей метод має і деякі обмеження, оскільки вибірка не є дійсно випадковою. У рамках дослідження було докладено зусиль для подолання цих обмежень та забезпечення репрезентативності даних за рахунок чіткого визначення конкретної цільової групи населення (ветерани та сім'ї ветеранів) та їх відповідних характеристик, а також встановлення цільових показників для потрібних змінних (інвалідність, стать, член сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці).

Однак важливо визнати, що вибірка методом «снігової кулі» є вибіркою, що не ґрунтується на ймовірності та може призвести до деякої однорідності та/або упередженості у вибірках опитування. Іншими словами, кожен член цільової сукупності не має достовірних і рівних шансів на включення у вибірку, що обмежує можливість широких

узагальнень. Тлумачити та обговорювати результати дослідження потрібно розважливо та обережно з метою уникнення надто широких або непідтверджених тверджень щодо більш широких груп населення. Використання літератури та якісних даних для триангуляції висновків допоможе забезпечити їх достовірність.

Вибірка методом «снігової кулі» може також зумовлювати упередженість, оскільки відмінності між особами, які не є респондентами та респондентами можуть впливати на результат, що ускладнює можливість для узагальнення в контексті всього населення.

Так, наприклад, можливо, що найбільш вразливими ветеранами є ті, хто переважно відмовлявся брати участь в опитуванні.

Довірчі інтервали (ДІ) та допустима похибка (ДП) – це статистичні поняття, що використовуються в логічній статистиці для кількісної оцінки невизначеності або мінливості, пов'язаних з оцінкою параметрів популяції на основі даних вибірки. За даними уряду України близько 1 200 000 осіб в Україні мають статус ветерана.⁴ Припускаючи, що вибірка опитування є дійсно випадковою, вибірка була б статистично значущою таким чином:

Цільова група опитування	Досягнутий розмір вибірки	Чисельність населення за оцінками	Орієнтовний довірчий інтервал	Орієнтовна допустима похибка
Ветерани	593	1 200 000	98%	5%
Члени сімей ветеранів	407	1 200 000	95%	5%

Діаг 2.

3. РЕЗУЛЬТАТИ – ОПИТУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ

Огляд (опитування ветеранів)

З ветеранами було проведено 593 опитування, а також п'ять напівструктурованих інтерв'ю (НСІ), спрямованих на отримання додаткової якісної інформації до результатів опитування. Трохи менше 5 відсотків респондентів становили жінки, що відповідає результатам опитування, проведеного МОМ у 2022 році.

Усього	Частота	Відсоток від загальної кількості
Чоловіки	568	95.77%
Жінки	25	4.23%
Мають інвалідність	182	30.80%

Діаг 3.

Демографія опитування ветеранів

Географічний розподіл респондентів (ветерани)

Область	Частота	Відсоток
м. Київ	202	34.10%
Київська обл.	118	19.90%
Дніпропетровська	72	12.10%
Миколаївська	40	6.70%

Вінницька	34	5.70%
Хмельницька	28	4.70%
Кіровоградська	24	4.00%
Запорізька	20	3.40%
Львівська	16	2.70%
Харківська	11	1.90%
Одеська	8	1.30%
Херсонська	8	1.30%
Черкаська	5	0.80%
Луганська	3	0.50%
Полтавська	2	0.30%
Рівненська	1	0.20%
Житомирська	1	0.20%

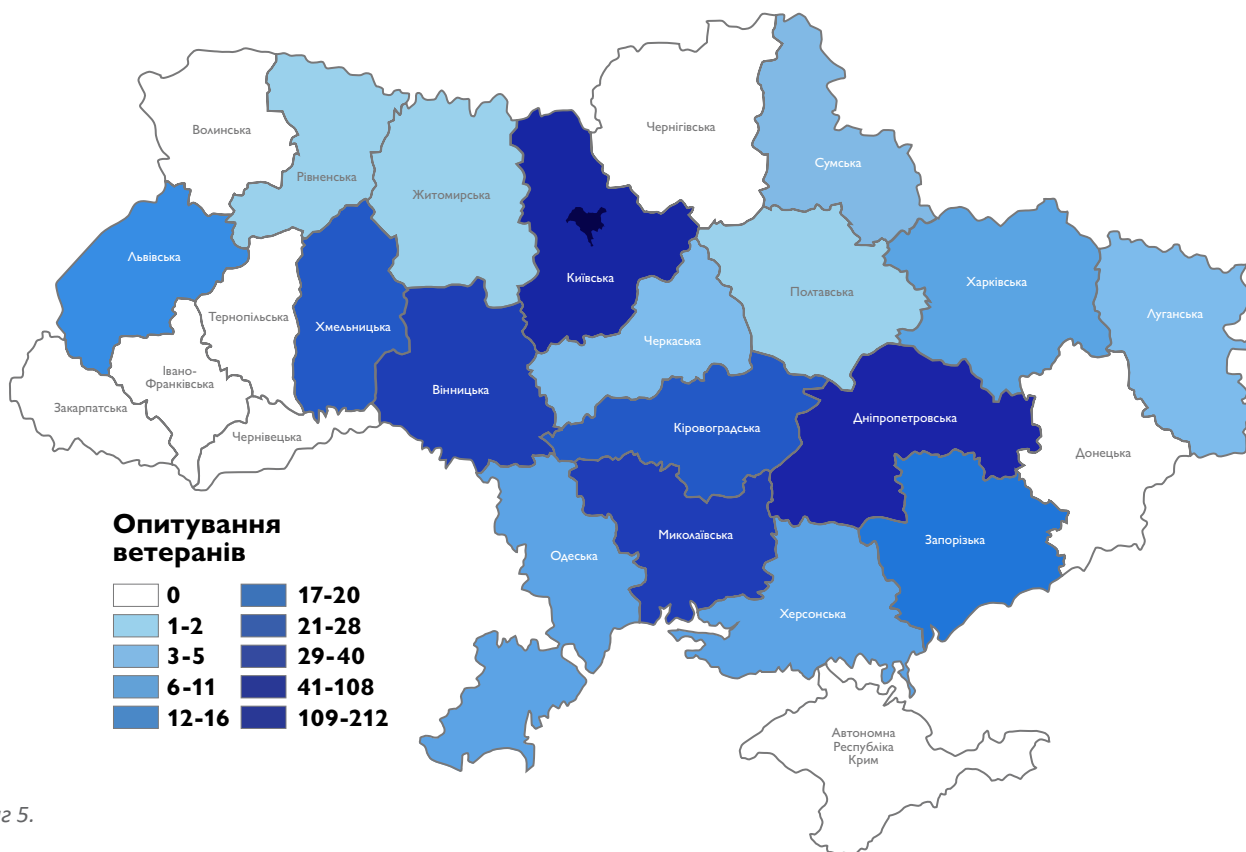
Трохи більше половини респондентів (55,80%) проживає у великих містах з населенням понад 500 000 жителів. Трохи менше третини (29,70%) проживає в містах з населенням від 51 000 до 500 000 жителів. Решта (14,50%) проживає в невеликих містах і селах.

Діаг 4.

Розподіл респондентів за віком (ветерани)

Що стосується вікового розподілу, більшість респондентів опитування (як ветерани, так і члени їхніх сімей) – у віці від 25 до 55 років, причому багато з них з вікової категорії від 35 до 44 років. Це відображає зосе-

4 Уряд України, Ветерани підтримують реформу, онлайн за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/en/reformi/bezpeka-ta-oborona/veteran-support-reform>

Діаг. 5.

редженість опитування на ветеранах, які служили після вторгнення в Україну в 2014 році. Віковий розподіл відповідає ймовірним типовим віковим когортам осіб, які перебували на військовій службі протягом зазначеного періоду часу або після нього, і подібний віковому розподілу опитування ветеранів МОМ за 2022 рік. Видається, що ветерани у віці від 35 до 44 років становлять значну частку тих, хто служив у період після 2014 року.

Вікова група	Відсоток від загальної кількості	Кількість опитувань
18-24	15	2.50%
25-34	145	24.50%
35-44	245	41.30%

45-54	152	25.60%
55-64	26	4.40%
65 років і старше	10	1.70%

Діаг. 6.

Розмір домогосподарств, сімейний стан та рівень освіти респондентів

Більшість опитаних ветеранів проживають разом із членами сім'ї. 17,40 відсотків респондентів повідомили, що живуть поодиночці, тоді як близько чверті (25,40 відсотків) проживають з іншою особою. Близько половини респондентів (52,30 відсотки) перебувають в офіційному шлюбі, а 19,20 відсотки повідомили, що перебувають в цивільному шлюбі (без офіційної реєстрації).

Розмір домогосподарства	%	Частота	Сімейний стан	%	Частота
Проживає сам(а)	17.40%	105	Одружений/заміжня (офіційно зареєстрований шлюб)	52.30%	309
Проживає з іншою особою	25.40%	150	Цивільний шлюб/без реєстрації	19.80%	117
Проживає з двома іншими особами	30.30%	179	Неодружений/ніколи не перебував у шлюбі	14.20%	86
Проживає з трьома іншими особами	18.40%	109	Розлучений (-а)	7.60%	45
Проживає з чотирма іншими особами	6.90%	41	У шлюбі, але проживають окремо	3.20%	19
Проживає з п'ятьма іншими особами	1.40%	8	Удовець/удова	1.90%	11
Проживає з шістьма іншими особами	0.20%	1	Немає відповіді	1.00%	6

Діаг. 7.

Вкажіть найвищий здобутий Вами рівень освіти

Вища (закінчили заклад вищої освіти, отримали ступінь бакалавра, спеціаліста чи магістра, або науковий ступінь)	36.00%	215
Професійно-технічна середня (закінчили професійно-технічний навчальний заклад: середнє або інше професійно-технічне училище, ремісниче училище тощо, отримали ступінь кваліфікованого робітника)	29.40%	174
Неповна вища/початкова вища (закінчили технікум, училище (медичне, педагогічне тощо), отримали ступінь молодшого спеціаліста або молодшого бакалавра)	28.10%	166
Повна загальна середня (закінчили загальноосвітню школу 10-11 класів)	5.80%	34
Базова загальна середня або нижче (9 класів або менше)	0.50%	3
Немає відповіді (не зачитувати)	0.20%	1

Діаг.8.

Внутрішньо переміщені особи

Лише невелика кількість респондентів зазнала переміщення. Більшість із них (62,90 відсотки) проживають у своєму звичайному місці проживання на момент проведення опитування, і лише 8,90 відсотків опитуваних були змушені покинути своє звичайне місце проживання. Лише 2,40 відсотків зареєструвались у соціальній службі як внутрішньо переміщені особи (ВПО), що трохи менше показника зареєстрованих як ВПО у 5 відсотків за результатами опитування ветеранів, проведеного МОМ у 2022 році. Однак той факт, що 36 відсотків респондентів на момент опитування проживали поза звичайним місцем проживання, свідчить про імовірність того, що багато ветеранів вирішили переїхати, навіть не вважаючи себе переміщеними особами. Так, наприклад, під час війни багато людей переїхали до Києва з економічних причин, оскільки економіка України була підірвана і вважається, що в столиці більше шансів знайти роботу. Якими б не були мотиви для переїзду ветеранів, ті з них, хто переїхав в межах України, можуть стикатися із проблемами інтеграції у нову громаду. Наприклад, у таких містах, як Київ, що прийняли велику кількість осіб з інших регіонів України, стрімко зростають ціни на житло та оренду плати, через що тим, хто перебуває в економічно вразливому становищі, стає все важче дозволити собі житло. За даними місцевих організацій, кількість бездомних у столиці різко зросла, і найбільше ризикують люди з інвалідністю

та проблемами психічного здоров'я.⁵ Цілком ймовірно, що до їх числа входить певна кількість ветеранів. Житло в Україні має особливе культурне значення для інтеграції, оскільки домоволодіння широко поширене і асоціюється у людей з почуттям ідентичності, благополуччя та безпеки. Було висловлено припущення, що відсутність доступу до належного житла, в тому числі права власності на житло, завдає шкоди інтеграції переміщених осіб в Україні, а отже може ставати чинником, який впливає на реінтеграцію деяких ветеранів.⁶

Цікаво відзначити, що відповідно до дослідження, проведеного в Україні в 2021 році, багато проблем, з якими стикаються ветерани, аналогічні проблемам, з якими стикаються переміщені особи. Як ВПО, так і ветерани стикаються з підвищеним рівнем симптомів психологічного стресу, включаючи депресію, ізоляцію, тривогу та нав'язливі спогади. Незважаючи на переживання різних травм, як внутрішньо переміщені особи, так і ветерани визнали наявність труднощів у соціальній адаптації через почуття ізоляції та нерозуміння з боку громад. Обидві когорти також повідомили про конфлікти у відносинах у сім'ях та поза ними. Визнаючи важливість механізмів соціальної підтримки, вони підкреслили роль позитивної соціальної взаємодії як найважливішого аспекту підтримки психічного благополуччя та сприяння здоровому функціонуванню.⁷

5 «За наявності допомоги, можливо, ми виживемо»: у Києві спостерігається різке зростання числа бездомних; The Guardian ('With help, we might survive': Kyiv sees sharp rise in homeless people; The Guardian), Червень 2023; Онлайн за посиланням: <https://www.theguardian.com/world/2023/jun/22/with-help-we-might-survive-kyiv-sees-sharp-rise-in-homeless-people>

6 Житло та інтеграція внутрішньо переміщених осіб: приклад України у 2018 році; Завіска та ін.; Кордони в людській динаміці (Housing and integration of internally displaced persons: The case of Ukraine in 2018; Zavisca, et al.; Frontiers in Human Dynamics), Квітень 2023 р., онлайн за посиланням: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fhumd.2023.1086064/full>

7 Досвід психічного здоров'я та функціонування серед представників населення, що постраждало внаслідок конфлікту: якісне дослідження за участю ветеранів Збройних сил та переміщених осіб в Україні; Сінгх та ін. Американський журнал ортопсихіатрії (Experiences of Mental Health and Functioning Among Conflict-Affected Populations: A Qualitative Study With Military Veterans and Displaced Persons in Ukraine; Singh, et al., American Journal of Orthopsychiatry), Квітень 2021 року.

Ви зараз мешкаєте за своєю постійною адресою проживання?

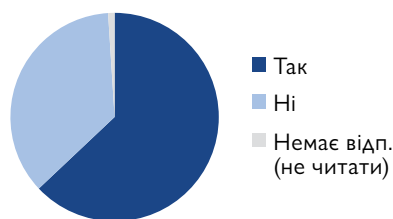
Так	62.90%	374
Ні	36.00%	213
Немає відповіді (не зачитувати)	1.00%	6

Діаг. 9.

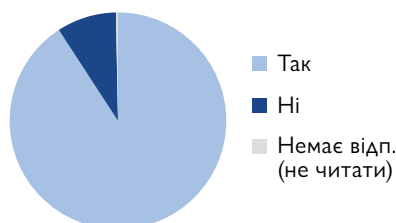
Ви були коли-небудь змушені тікати з вашого основного місця проживання?

Ні	90.90%	340
Так	8.90%	33
Немає відповіді (не зачитувати)	0.30%	1

Діаг. 10.

Ви зараз мешкаєте за своєю постійною адресою проживання?

Діаг. 11

Ви були коли-небудь змушені тікати з вашого основного місця проживання?

Діаг. 12

Чи реєструвалися Ви в органах соціального захисту населення як внутрішньо переміщена особа (ВПО)?

Ні	97.60%	365
Так	2.40%	9

Діаг. 13.

Статус учасника бойових дій

Усі респонденти безпосередню долучалися до виконання офіційних військових завдань з квітня 2014 року. У біль-

шості (74%) є посвідчення учасника бойових дій. Серед тих, у кого немає посвідчення учасника бойових дій, більшість перебуває в процесі його отримання. Деталі наведено у таблиці нижче. Серед респондентів більшість (67,50%) долучалися до офіційних військових завдань після лютого 2022 року, тоді як значна меншість (32,50%) служили у період між 2014 і 2022 роками.

Чи брали Ви безпосередню участь у виконанні службових військових завдань з квітня 2014 року і по сьогоднішній день?

Статус	%	Частота
Так, є посвідчення учасника бойових дій	73.70%	439
Брали участь у діяльності територіальних добровольчих батальйонів. На даний час у процесі оформлення посвідчення учасника бойових дій.	16.50%	98
Брали участь у діяльності територіальних добровольчих батальйонів. Не мають посвідчення учасника бойових дій	9.40%	56
Не бажаю відповідати (не може брати участь в опитуванні)	0.20%	2
Не залучався до виконання військових (службових) завдань після квітня 2014 року. Немає свідоцтва учасника бойових дій або посвідчення особи з інвалідністю (не може брати участь в опитуванні)	0.20%	1

Діаг. 14.

Коли Ви залучалися до військової служби

Лютий 2022 року і пізніше	67.50%	401
2014-2022 (до лютого 2022)	32.50%	192

Діаг. 15.

Чи маєте Ви статус учасника бойових дій та коли Ви його отримали?

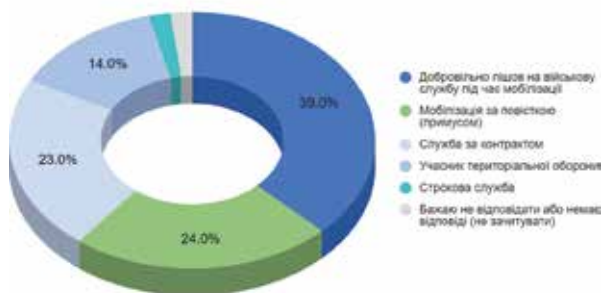
Так, після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.	64.60%	384
Так, після 2014 року	30.60%	181
Ні, але є звільненим з військової служби	3.60%	21
Так, до 2014 року	1.20%	7

Діаг. 16.

Більшість респондентів або були добровольцями (39%), або проходили службу у Збройних силах за контрактом (23%). Деталі наведено в круговій діаграмі нижче.

63 відсотки служили у Збройних силах України, 18 відсотки – у Національній гвардії та 16 відсотків – у Силах територіальної оборони.

На яких умовах Ви були залучені до лав Збройних Сил України, Національної Гвардії України чи інших силових структур військових організацій?

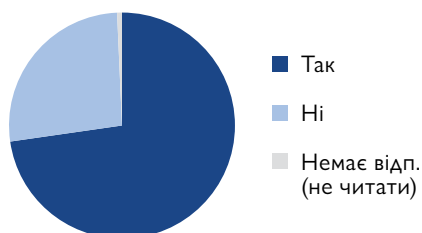

Діаг. 17.

Тягар інвалідності

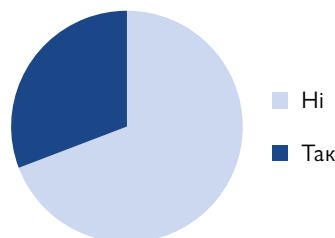
Опитування показало високу поширеність інвалідності та захворювань внаслідок військової служби. Приблизно 73 відсотки респондентів повідомили про отримання травми або захворювання, безпосередньо пов'язаних з їх військовою службою, тоді як 31 відсоток ветеранів отримали інвалідність (більш детально див. діаграми нижче). Це свідчить про збільшення тягаря інвалідності та проблем зі здоров'ям порівняно з попередніми опитуваннями. Так, наприклад, у 2022 році опитування МОМ показало, що лише 10 відсотків респондентів мають посвідчення особи з інвалідністю, а у 2020 році цей показник становив 6 відсотків. Порівнювати ці цифри слід обережно, але, скоріше за все, вони вказують на значне збільшення кількості осіб з інвалідністю серед ветеранів. Це може пояснюватися зростанням інтенсивності бойових дій після повномасштабного вторгнення в 2022 році.

Чи отримали Ви поранення або захворювання безпосередньо в результаті виконання обов'язків військової служби?

Діаг. 18.

Чи було Вам встановлено інвалідність в результаті участі в активних бойових діях?

Діаг. 19.

Яка група інвалідності була встановлена тим, у кого діагностовано інвалідність?

Група інвалідності	Частота	Відсоток
I група інвалідності (особи, які повністю втратили працездатність і потребують постійного догляду)	12	6.60%
II група інвалідності (особи, які здатні подбати про себе, але не можуть працювати в звичайних умовах)	83	45.60%
III група інвалідності (особи, які можуть працювати на полегшених умовах).	87	47.80%

Діаг. 20.

Доступ ветеранів до послуг

Результати щодо ветеранів та членів їхніх сімей, які намагалися отримати послуги та допомогу, є неоднозначними. У той час як 58 відсотків респондентів отримали безкоштовні ліки за рецептом, а 47 відсотків отримали знижку на комунальні послуги (газ, електрика і вода), тільки 7,4 відсотки отримали грошову допомогу на підтримку самозайнятості та перекваліфікації. Значна частина намагалася отримати доступ до різних послуг, проте безуспішно (див. діаграму нижче). Трохи менше, ніж половині респондентів (48,4 %) було відомо про заходи Міністерства у справах ветеранів України щодо підтримки переходу ветеранів з військової служби до цивільного життя. Це говорить про значний брак поінформованості про підтримку, яку надає Уряд.

Чи зверталася Ваша сім'я, за потреби, за послугами або допомогою, що передбачені переліком пільг та заходів соціального захисту ветеранів та їхніх членів сім'ї?

Діаг. 20.

Респонденти, які брали участь у напівструктурованих інтерв'ю (НСІ), зазначали, що доступ до послуг підтримки ветеранів різниться залежно від регіону, а між сільськими та міськими районами існують відмінності. При цьому поінформованість про доступні послуги залежить від місцевих організацій та конкретних зусиль з їх просування. Незважаючи на наявність послуг підтримки та організацій, спрямованих на допомогу ветеранам, їх охоплення та дієвість подекуди суттєво різняться. Багато ветеранів стикаються з труднощами при спробі отримати доступ до цих послуг, а неурядові організації (НУО) часто відіграють вирішальну

роль, допомагаючи ветеранам орієнтуватися у складних бюрократичних процедурах. Ветерани мають різні потреби і віддають перевагу різним видам підтримки. Один з респондентів запропонував використовувати підхід за принципом «єдиного вікна», коли б організації надавали всебічну допомогу щодо різних аспектів життя ветерана. Цей респондент рекомендував організаціям надавати зрозумілу, актуальну та легкодоступну інформацію в одному місці для кращого охоплення та підтримки ветеранів. Такий підхід може допомогти оптимізувати послуги підтримки та зробити їх більш доступними.

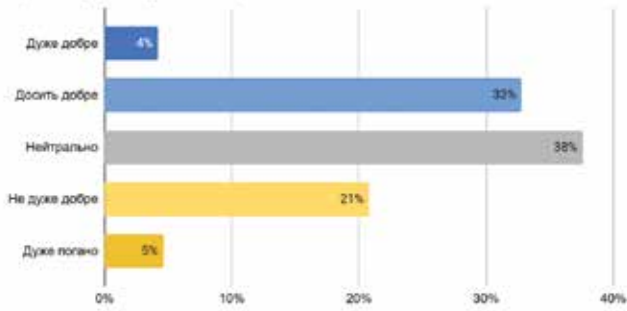
«Ветерани не знають, куди звертатися зі своїми проблемами. Хтось з них соромиться. Деякі вважають, що це інші повинні приходити до них і допомагати, а не навпаки»
(респондент НСІ, ветеран)

За словами деяких респондентів, багато ветеранів зазвичай віддають перевагу підтримці, пов'язаній з оформленням документів та земельних пільг, транспортом і житлом. Однак, як правило, ветерани недостатньо обізнані про саму наявність цих послуг та їх особливості. Така необізнаність є суттєвою перешкодою, і поширення інформації про ці послуги залишається складним завданням. Доступ до допоміжних послуг, включаючи транспортні пільги, може бути непростим,

спричиняючи конфлікти з постачальниками послуг. Один з респондентів підкреслив нестачу інформації про те, куди звертатися за допомогою, тож така обмежена обізнаність може перешкоджати ветеранам отримувати доступ до необхідної їм підтримки. Було запропоновано, щоб організації, які надають підтримку, зосередилися на проведенні інформаційної роботи та забезпеченні обізнаності ветеранів про пільги, на які вони мають право.

Загалом респонденти висловили нейтральну позицію щодо доступності інфраструктурних послуг та зручностей у їхніх громадах: 38 відсотків дали нейтральну оцінку, а 33 відсотки оцінили її на рівні «досить добре».

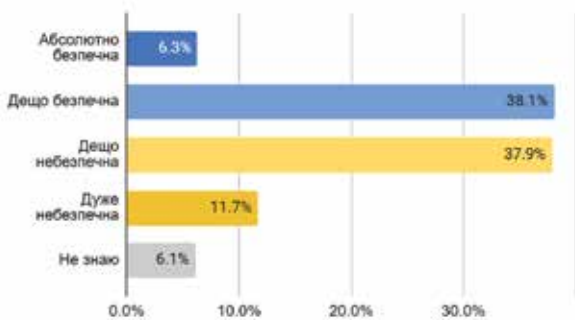
Як би Ви оцінили доступність інфраструктури, послуг та пристосувань у Вашій громаді?

Діаг. 21.

Ветеранів також питали про їхнє відчуття безпеки у громаді. Половина опитаних ветеранів вважають свою громаду або певною мірою, або дуже небезпечною. При цьому основними причинами є війна, що триває, протипіхотні міни та боєприпаси, що не розірвалися, а також небезпечні будівлі. Деякі респонденти також відзначили злочинність та відсутність згуртованості та підтримки в громаді.

Чи відчуваєте Ви, що Ваша громада є безпечною?

Діаг. 22.

Якими є основні причини того, чому ви вважаєте свою громаду небезпечною?

Причина	%	Частота
Війна, що триває	97%	286
Протипіхотні міни та боєприпаси, що не розірвалися	33%	97

Небезпечні будівлі (наприклад, з мінами-пастками, пошкоджені)	20%	60
Злочинність	18%	52
Відсутність згуртованості та підтримки громади	11%	33

Діаг. 23.

Взаємодія з ветеранами передбачає подолання негативних стереотипів та чуток про послуги підтримки, які можуть заважати їм звертатися по допомогу. Один із респондентів рекомендував створити комплексний посібник для ветеранів як відправну точку для інформування їх про наявні ресурси та пільги, що вирішило б проблему обмеженої обізнаності. Правова допомога, особливо з таких питань, як право на землю, вважається цінною послугою для ветеранів. Один з опитаних підкреслив дієвість порад з вуст в уста для встановлення контактів з ветеранами, зміцнення довіри і надання рекомендацій про послуги. Було зазначено, що правова допомога має бути спеціалізованою – з військових питань – для задоволення конкретних потреб ветеранів. Організації, які прагнуть взаємодіяти з ветеранами, повинні використовувати різноманітні методи налагодження взаємодії, включаючи сарафанне радіо, соціальні мережі та залучення спільноти. Повідомлення повинні бути сформульовані в контексті надання допомоги ветеранам, а не як натяк на те, що у них є проблеми, що дасть їм можливість звертатися за допомогою без стигматизації. Співпраця між організаціями та місцевими групами підтримки ветеранів розглядається як важлива умова дієвої підтримки та просвітницької роботи. Ефективними каналами спілкування з ветеранами є месенджери та соціальні мережі, де обмін повідомленнями було б зосереджено на таких темах, як реабілітація та працевлаштування.

Фінанси домогосподарств

Що стосується фінансування домогосподарств, то 69 відсотків опитаних домогосподарств регулярно отримують заробітну плату (порівняно з 82% за результатами опитування МОМ за 2022 рік), тоді як 38 відсотків залежать від нерегулярних заробітків (порівняно з 14% у 2022 році). 15 відсотків отримують допомогу для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), 13 відсотків отримують пенсію по інвалідності, а 12 відсотків отримують гуманітарну допомогу. Трохи більше третини респондентів (35,5%) мають достат-

ньо коштів на продукти харчування, але змушені заощаджувати або позичати для придбання предметів першої необхідності, таких як одяг та взуття. Цей показник, очевидно, вищий за показник у 15 відсотків на момент опитування ветеранів МОМ у 2022 році. Загалом фінансове становище ветеранів погіршилося після 2022 року, що відображає значне погіршення економічної ситуації в Україні протягом 2022 року через війну. Значна меншість, а саме 15 відсотків, зазначили, що їм необхідно економити на

продуктах харчування, щоб зводити кінці з кінцями. Що стосується житла, то 47 відсотків респондентів проживають у власній квартирі або будинку, а 24 відсотки орендують житло. Крім того, 17 відсотків проживають з батьками або родичами. Ці результати свідчать про те, що значна меншість ветеранів живе в умовах певної фінансової нестабільності та могла б скористатися фінансовою допомогою для задоволення основних потреб, таких як харчування, житло, одяг тощо.

Оцініть, будь ласка, фінансове становище Вашого домогосподарства за останні 12 місяців

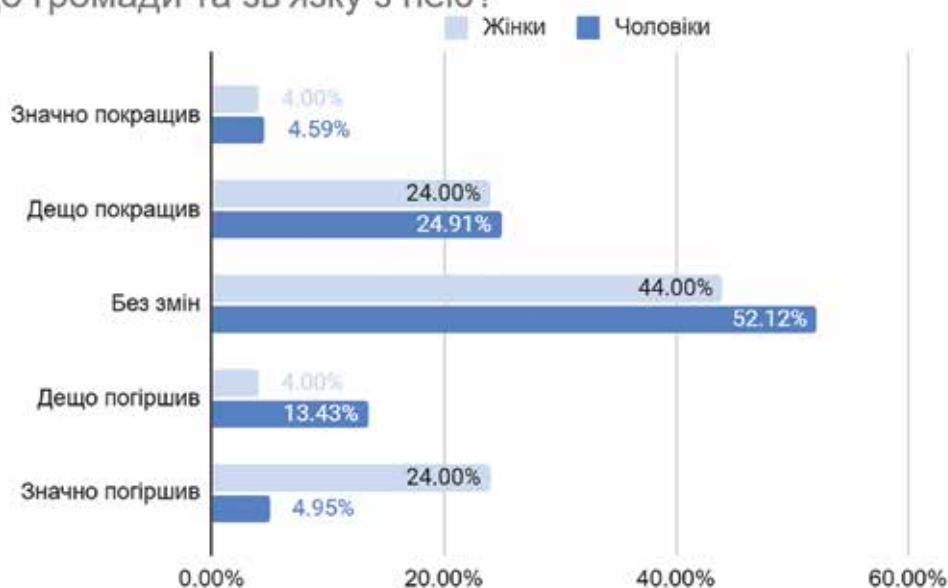
Діаг. 24.

Соціальна інтеграція ветеранів

Для більшості респондентів військовий досвід не вплинув на їхнє почуття приналежності чи зв'язку з громадою: 52 відсотки повідомили про відсутність будь-яких змін. Майже 25 відсотків вважають, що їхнє почуття зв'язку покращилося, а майже 19 відсотків повідомили про його погіршення. Однак, жінки-ветеранки частіше повідомляли про значне погіршення свого почуття приналежності та зв'язку з громадою (24% жінок порівняно з 5% чоловіків). Це говорить про суттєву гендерну відмінність між чоловіками та жінками-ветеранками у їхньому сприйнятті наслідків військової служби для їхнього життя. Деякі чинники, які могли б пояснити таку розбіжність, включають традиційні гендерні ролі та стереотипи, які впливають на очікування суспільства щодо ролей чоловіків

та жінок після проходження військової служби. Жінки-ветеранки можуть стикатися з особливими труднощами в питаннях примирення свого військового досвіду з суспільними очікуваннями щодо ролі жінки в суспільстві, культурними уявленнями про жіночність і особливими очікуваннями щодо поєднання сімейного життя з військовою службою. Це може викликати сильніше почуття ізоляції, нерозуміння або більшої дискримінації з боку громади. Крім того, жінки іноді залишаються менш помітними та отримують менше визнання в порівнянні зі своїми колегами-чоловіками, що призводить до того, що їх здобутки не помічають або недооцінюють. Повертаючись до цивільного життя, жінкам-ветеранкам також може бути важче знаходити мережі підтримки через меншу кількість жінок-ветеранок.

Як Ваш досвід військової служби вплинув на Ваше відчуття належності до громади та зв'язку з нею?

Діаг. 25.

Усі ветерани, як з інвалідністю, так і без, віддають перевагу відвіданню соціальних заходів та зустрічей саме для ветеранів – це сприяє соціальній інтеграції учасників. Для ветеранів без інвалідності наступною за цим є участь у волонтерській роботі або громадських роботах. Ветера-

ни ж з інвалідністю віддають перевагу групам підтримки або організаціям, які надають підтримку. Така відмінність може свідчити про те, що багато ветеранів з інвалідністю вважають, що вони не в змозі займатися волонтерською роботою або громадськими роботами.

Топ-7 заходів/ініціатив, які посприяли соціальній інтеграції учасників (без інвалідності)

Діаг. 26.

Топ-7 заходів/ініціатив, які посприяли соціальній інтеграції учасників (з інвалідністю)

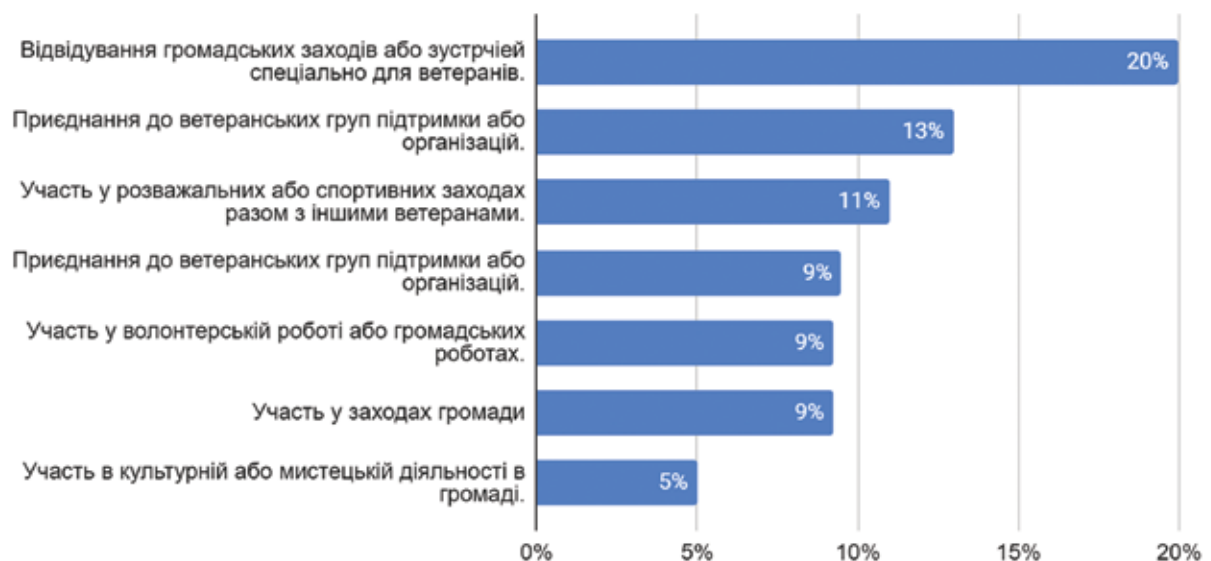

Діаг. 27.

Трохи більше семи відсотків респондентів стикалися з перешкодами у процесі долучення до соціального життя своїх громад. Основні проблеми, які виникають при переході від військового життя до цивільного, включають подолання наслідків військової служби для фізичного чи психічного здоров'я та орієнтація в складних цивільних бюрократичних процесах і паперовій тяганині. У зв'язку з цим важливо відзначити, що Кабінет Міністрів України вирішив спростити процедуру отримання статусу учас-

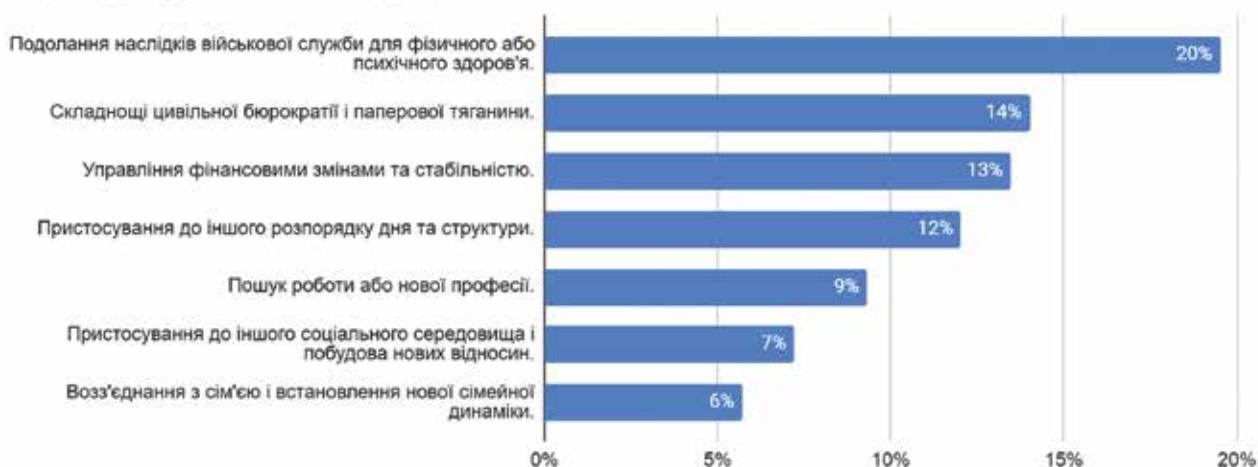
ника бойових дій. Станом на серпень 2023 року для отримання цього статусу потрібна лише одна довідка, що спрощує процедуру, в тому числі для ветеранів з інвалідністю. Варто відзначити, що жінки-ветеранки децю частіше повідомляли про те, що однією з їхніх головних проблем є втрата відчуття цілі або ідентичності після військової служби. Як для чоловіків, так і для жінок-ветеранок управління фінансовими змінами та забезпечення стабільності було третьою найбільш поширеною перешкодою.

Топ-7 заходів/ініціатив, які посприяли соціальній інтеграції учасників (з інвалідністю)

Діаг. 28.

Топ-7 найбільших складнощів, з якими стикнулися респонденти-чоловіки при переході від військового до цивільного життя

Діаг. 29.

На запитання ветеранів, які чинники вони вважають важливими для інтеграції у громаду, відповіді зосереджувалися насамперед довкола основних потреб та практичних питань. Так, наприклад, 76 відсотків зазначили, що важливим є регулярний дохід, 69 відсотків зазначили роботу, а 69 відсотків – житло. За ними слідує доступ до публічних послуг та наявність поблизу родичів та друзів. Цікаво, що ці чинники було оцінено набагато вище, ніж такі питання, як прийняття місцевою громадою, доступ до адміністративних послуг або можливість брати участь в голосуванні.

“ Я був свідком того, як роботодавці радили ветеранам спочатку попрацювати з психологом, а потім повертатися до роботи. У цьому є сенс, адже ветерану потрібен час для адаптації, і було б краще, якби поряд був фахівець, який би його супроводжував в цей період. Тоді ветерану не доведеться поспішати. Тому, роботодавці повинні долучатися до цього процесу...»

(респондент НСІ, ветеран)

Які чинники Ви вважаєте необхідними для того, щоб відчувати себе частиною Вашої громади?

Діаг. 30.

Бачення ветеранів суспільством та дискримінація

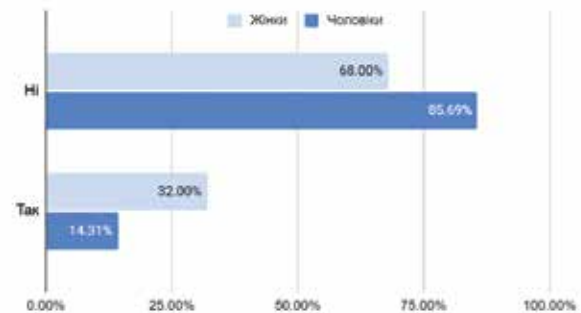
Респонденти зазначили, що ветерани, як правило, надзвичайно пишаються своєю військовою службою та сподіваються, що широка громадськість розуміє, що вони не «хворі», але, можливо, пережили унікальний, складний досвід під час проходження служби. На їхню думку суспільство повинно проявляти більше розуміння та уникати нетактовних питань про досвід ветеранів, що підкреслює потребу у більшій емпатії. Ветерани високо цінують жести поваги та розуміння з боку суспільства, як-от дотримання меж особистого простору та утримання від нав'язливих питань. Вони визнають, що між ветеранами та суспільством можуть виникати непорозуміння, та підкреслили важливість покращення спілкування та співпереживання з обох сторін. Крім того, ветерани прагнуть, щоб їх сприймали як звичайних людей, а не як таких, які втратили адекватність сприйняття реальності через військову службу. Проте один з опитаних зазначив, що українське суспільство не повною мірою готове оцінити службу ветеранів та бути вдячними їм, підкресливши значний розрив у розумінні між військовим і цивільним життям. Інший опитаний підкреслив необхідність реалістичного зображення ветеранів, підкресливши, що багато з них – це звичайні громадяни, яких обставини змусили служити. На думку опитаного героїзм слід розглядати в більш широкому контексті, включаючи повсякденні аспекти життя ветеранів, а навички спілкування є важливими для всіх українців для кращого розуміння досвіду та проблеми ветеранів.

Серед ветеранів також існує враження про наявність дискримінації у різних соціальних контекстах. Цілих 15 відсотків ветеранів за останні шість місяців особисто стикалися або були свідками випадків дискримінації або несправедливого поводження з ветеранами. Серед жінок-ветеранок цей показник є удвічі вищим (32%). Варто відзначити, що порівняно з результатами попередніх досліджень видається, що дискримінація щодо ветеранів зменшується. Коли МОМ проводила опитування ветеранів у 2020 році, 49 відсотків ветеранів повідомили, що стикалися з дискримінацією за останні шість місяців, тоді як у 2022 році цей показник становив 43 відсотки. Незважаючи на попередній характер цього висновку, він може свідчити про те, що українське суспільство починає ставитися до ветеранів більш позитивно, можливо, через досвід країни після повномасштабного вторгнення.

Найчастіше випадки дискримінації трапляються під час оформлення пільг ветеранам та членам їхніх сімей: 43 відсотки респондентів зазначили, що стика-

лися з випадками дискримінації або несправедливого поводження. Із незначним відривом, 28 відсотків повідомили, що стикаються з подібними проблемами у транспорті та при зверненні за медичними послугами. Дискримінацію у контексті працевлаштування відзначили 24 відсотки респондентів. Інші випадками дискримінації, про які зазначили респонденти, були звернення за адміністративними послугами (19%), звернення за адміністративними послугами в установи соціального захисту (7%) та звернення за послугами в банківські установи (7%). Незначний відсоток, 2%, повідомили про випадки дискримінації в контексті отримання освітніх послуг.

Протягом останніх 6 місяців чи стикалися Ви особисто з будь-якими випадками дискримінації або несправедливого ставлення до ветеранів виходячи по причини їх ветеранського статусу?

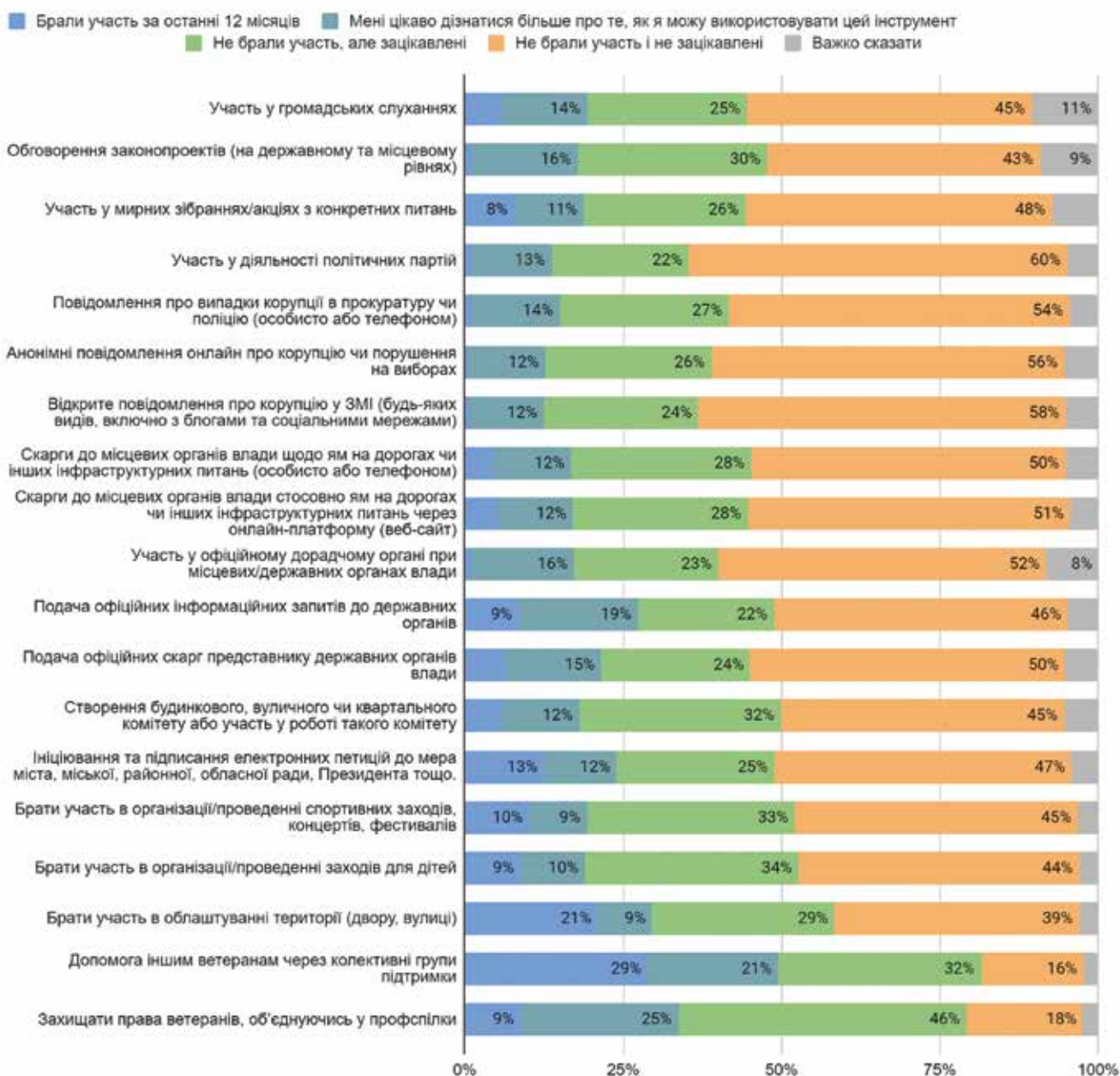
Діаг. 31.

Громадянська активність ветеранів та довіра до державних установ

У контексті запитання, в яких заходах громадянської активності вони брали участь або хотіли б взяти участь, опитані ветерани продемонстрували певний ступінь відстороненості від громадського життя. Менше половини ветеранів відповіли, що цікавляться громадськими слуханнями, зустрічами з політичних питань, участю в політичних партіях та іншими питаннями державної служби та політики або беруть участь у них. При цьому є виняток, а саме надання допомоги іншим ветеранам: 29 відсотків ветеранів минулого року брали участь у групах підтримки ветеранів, і більшість з них зацікавлені в участі у роботі таких груп в подальшому. Як ці цифри співвідносяться з населенням України в цілому незрозуміло, адже опитування не охоплювало усе суспільство. Однак оскільки громадянська активність в цілому в Україні не надто висока: менше 20 відсотків українців є членами організацій громадянського суспільства,⁸ не можна стверджувати про особливий брак залученості ветеранів, опитаних для цілей підготовки цього звіту.

8 Дорожня карта ЄС для взаємодії з громадянським суспільством в Україні. (EU Roadmap for engagement with civil society in Ukraine). Онлайн за посиланням: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/roadmap_for_cs.pdf

Ви коли-небудь брали участь у заходах та ініціативах, що перелічені нижче / хотіли б брати участь?

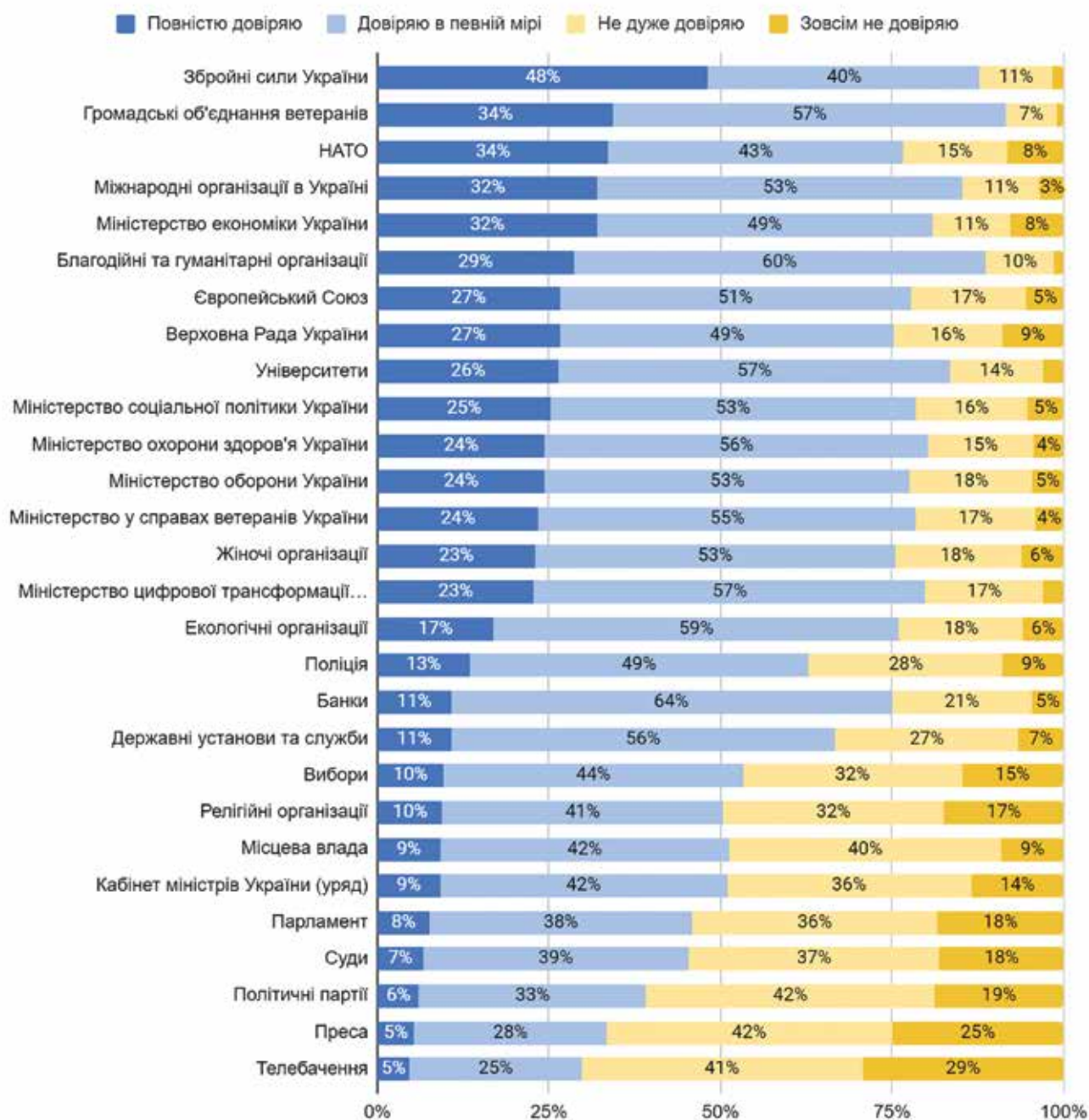

Діаг. 32.

На запитання про ступінь довіри різним громадським групам та державним установам найвищу оцінку ветерани дали Збройним силам: 48 відсотків повідомили про значний рівень довіри, а 40 відсотків – досить значний рівень. За цим слідує громадські об'єднання ветеранів, НАТО, міжнародні організації в Україні та Міністерство економіки України. Високі оцінки Збройним силам, ветеранським організаціям і НАТО можуть пояснюватися досвідом військової служби ветеранів.

Набагато нижчі оцінки були дані політичним партіям, парламенту, місцевим органам влади, Уряду, державній службі і т. д. Цікаво, що на запитання про рівень довіри до Уряду та державної служби загалом, ветерани дали низьку оцінку. Однак, коли їх попросили надати оцінки конкретним міністерствам, наприклад, Міністерству соціальної політики, Міністерству охорони здоров'я та Міністерству оборони, вони дали більш позитивні оцінки.

Наскільки Ви довіряєте цим організаціям та інституціям?

Діаг. 33.

Особисті стосунки та задоволеність життям

Більшість ветеранів не вважають, що їхні стосунки погіршилися після повернення з військової служби додому. Більше 40 відсотків повідомили про відсутність змін у своїх стосунках з родиною, на роботі, з друзями, із сусідами та жителями громади, а

також із громадою в цілому. 36 відсотків вважають, що стосунки з родиною та друзями покращилися, і лише 8 відсотків повідомили про погіршення сімейних стосунків. У цілому це збігається з результатами опитування МОМ, проведеного у 2022 році, в ході якого 15 відсотків респондентів заявили про погіршення стосунків у сім'ї. У контексті загальної якості життя на запитання про задоволеність своїм життям наразі в цілому, 48 відсотків респондентів дали нейтральну оцінку, 27 відсотків зазначили, що

задоволені в деякій мірі, 18 відсотків – в деякій мірі незадоволені, тільки 1,7 відсотків зазначили, що дуже задоволені, і значна меншість на рівні 5,2 відсотків є дуже незадоволеною. Чинником, який віді-

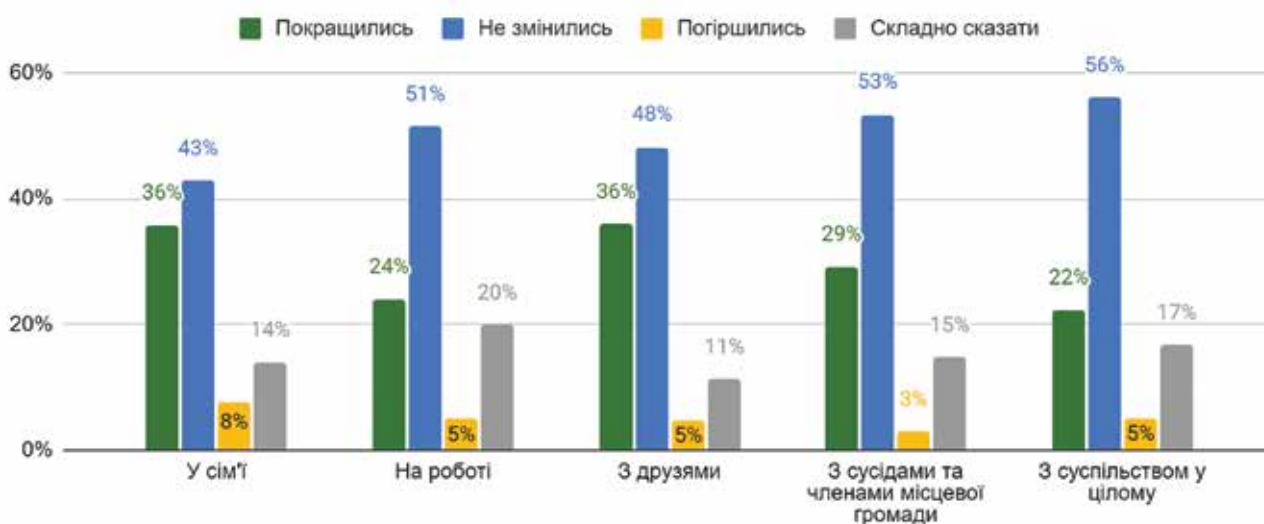
грає роль у цьому питанні, є, ймовірно, тягар проблем фізичного та психічного здоров'я. Відповіді ветеранів з інвалідністю є аналогічними відповідям ветеранів без інвалідності.

Як змінилися Ваші стосунки після повернення додому? (ветерани з інвалідністю)

Діаг. 34.

Як змінилися Ваші стосунки після повернення додому? (ветерани без інвалідності)

Діаг. 35.

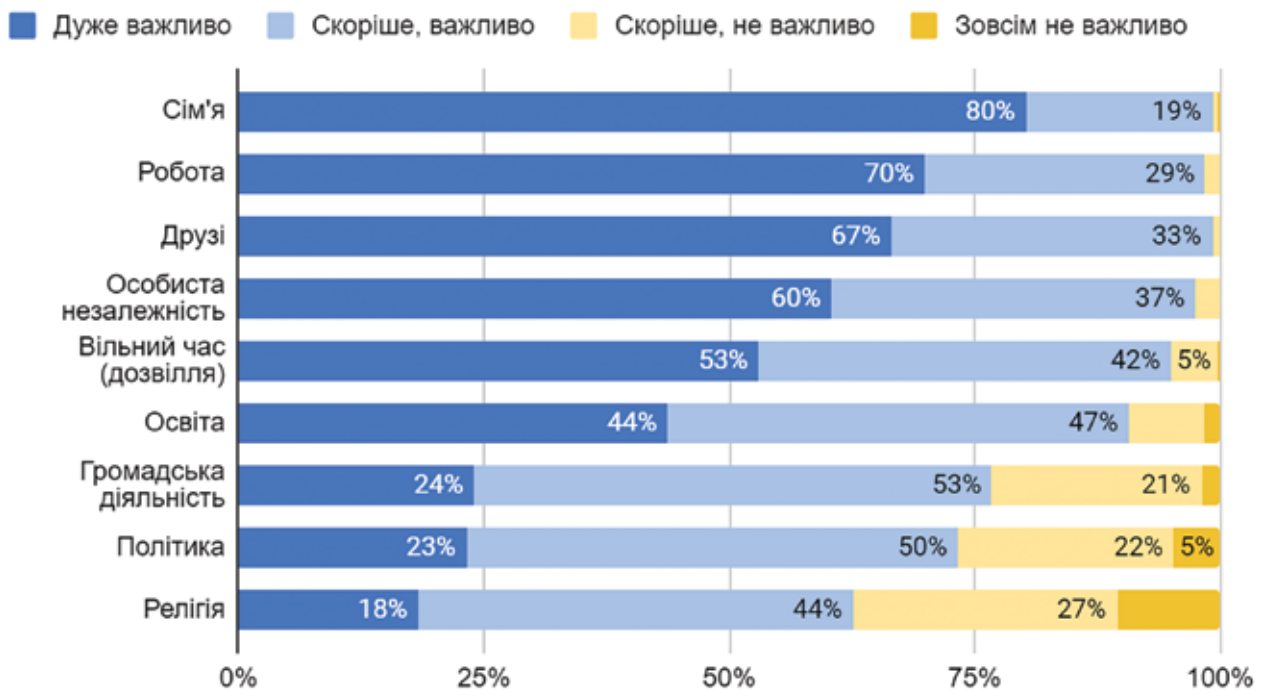
Загалом, наскільки ви задоволені своїм життям останнім часом?

Діаг. 36.

На запитання про чинники, які є найбільш важливими в їх особистому житті, переважна більшість респондентів вказали, що сім'я є пріоритетом, причому 80 відсотків респондентів оцінили її як дуже важливий чинник. За цим слідує робота, друзі, особиста незалежність і дозвілля. Такі питання, як політика та релігія, були оцінені нижче.

Зазначте ступінь значимості у Вашому житті кожного переліченого нижче чинника

Діаг. 37.

20 відсотків ветеранів погоджуються з твердженням «ветеранів можуть зрозуміти тільки ті, хто воював», а 48 відсотків погоджуються з ним до певної міри. 40 відсотків вважають, що участь у бойових діях назавжди змінила їхнє життя. Це може пояснюватися тягарем інвалідності та потребами респондентів у психологічній та психосоціалній підтримці. Ветеранів запитали, чи вважають вони ймовірним, що ветерани організують або підтримуватимуть масові протести, мітинги чи демонстрації на захист своїх прав. Лише 5 відсотків вважають це дуже ймовірним, а 22 відсотки – до певної міри ймовірним. Більшість вважають це до певної міри або дуже мало ймовірним. Лише 24 відсотки планують брати участь у подібних заходах, якщо вони матимуть місце.

Психічне здоров'я та психосоціална підтримка

У контексті потреб у підтримці в питаннях психічного здоров'я та психосоціалної підтримки, 53 відсотки опитаних ветеранів отримали безкоштовну психологічну підтримку та реабілітацію після звільнення з військової служби. Майже 10 відсотків не знали про існування такої підтримки, а 32 відсотки не отримували такої підтримки. Однак 75 відсотків вважають, що отримання психологічної підтримки відразу після закінчення служби є нагальною необхідністю для ветеранів, що узгоджується з результатами опитування ветеранів, проведеного МОМ у 2022 році. Крім того, 46 відсотків ветеранів повідомляють, що хотіли б отримувати

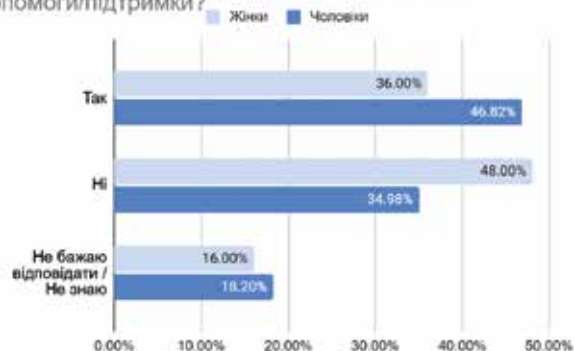
психологічну підтримку. Чоловіки-ветерани та особи з інвалідністю дещо частіше говорили, що хотіли б отримати таку допомогу.

Серед ветеранів, які проходили службу після лютого 2022 року, спостерігається зростання попиту на послуги психічного здоров'я порівняно з тими, хто проходив службу з 2014 по 2022 рік. Серед ветеранів, які проходили службу з 2014 по 2022 рік (до лютого 2022 року), 35,9 відсотків зазначили, що хотіли б отримувати психологічну підтримку, а серед тих, хто проходив службу після лютого 2022 року, 51,4 відсотки зазначили, що хотіли б отримувати таку підтримку. Це узгоджується з показниками інвалідності, зростання яких також відзначається. Ескалація війни після повномасштабного вторгнення у 2022 році призвела до зростання потреб ветеранів у контексті підтримки фізичного та психічного здоров'я.

Між ветеранами, які були призвані на військову службу, і тими, хто був добровольцем або є кадровим військовим, не відзначається суттєвої різниці в попиті на послуги підтримки психічного здоров'я. Серед призваних на військову службу ветеранів 47 відсотків заявили, що хотіли б отримувати підтримку у сфері психічного здоров'я, в той час як серед добровольців і кадрових військових цей показник складає 46 відсотків. Таким чином, важливим фактором зростання попиту на послуги з підтримки психічного здоров'я видається збільшення інтенсивності війни.

На питання, який вид психологічної допомоги вони хотіли б отримати, найбільш високу оцінку одержали індивідуальна консультація з психологом (70%) і консультація з психологом саме у контексті досвіду проходження військової служби (58%). Групова терапія та курси є не такими популярними: користь у зустрічах з іншими ветеранами та ветеранськими групами самопомоги вбачають 35 відсотків опитаних. Це також були найпопулярніші відповіді за результатами опитування ветеранів, проведеного МОМ у 2022 році. Сімейні консультації (32%), групові консультації (22%) та тренінги з управління стресом (31%) також отримали нижчі оцінки. На запитання про те, до кого звертаються ветерани за емоційною підтримкою, найпоширенішою відповіддю були члени сім'ї, друзі та колеги. Другим за популярністю варіантом відповіді є громадські об'єднання ветеранів, ветеранські простори, хаби та центри або ж сімейні лікарі. Один з опитаних висловив скептицизм щодо дієвості служб психологічної підтримки, зазначивши, що вони часто дотримуються стандартизованих підходів та шаблонів і не завжди здатні задовольняти конкретні індивідуальні потреби ветеранів. Було запропоновано започатковувати довгострокову індивідуальну співпрацю з фахівцями, включаючи психологів і психотерапевтів, з метою дієвого задоволення психологічних потреб ветеранів.

Чи зацікавлені Ви в отриманні психологічної допомоги/підтримки?

Діаг. 38.

Чи зацікавлені Ви в отриманні психологічної допомоги/підтримки?

Діаг. 39.

До кого Ви зверталися, коли Вам була потрібна консультація і емоційна підтримка?

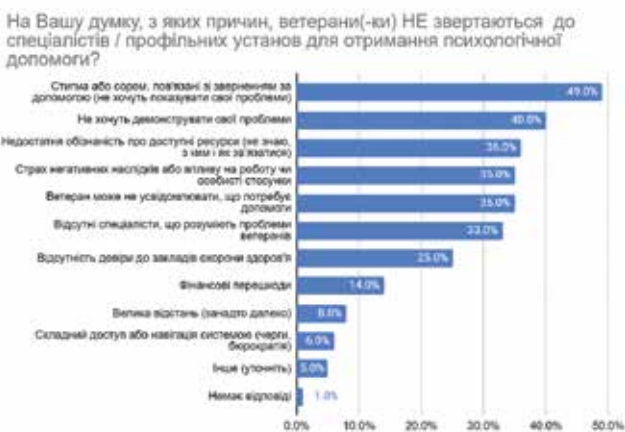

Діаг. 40.

“Я не знаю, яка підтримка мені потрібна. Я багато спілкувався з психологами, але особисто для мене у цьому немає користі. Вони працюють за шаблонами, і все».

(Ветеран, респондент НСІ)

Ветеранів запитали про можливі причини того, чому інші ветерани не звертаються по психологічну допомогу до професіоналів чи організацій. Половина респондентів зазначили, що основною причиною виступають стигматизація або сором, пов'язані зі зверненням за допомогою, а 40 відсотків вважають, що ветерани не хочуть виказувати свої проблеми. Крім того, 36 відсотків опитаних вважають, що одним з чинників є недостатня обізнаність про наявні ресурси. Ці результати свідчать про те, що зусилля щодо підвищення поінформованості та зменшення стигматизації, пов'язаної з доступом до послуг підтримки психічного здоров'я, були б корисними. Зменшення стигматизації та сорому, пов'язаних із зверненням по допомогу у сфері психічного здоров'я, є складним завданням і може вимагати проведення багатопланових кампаній з інформування громадськості, спрямованих на зміну суспільних відносин та інформування ветеранів про доступні послуги. Розповідь про особистий досвід та обмін відгуками від осіб, які скористалися послугами психічного здоров'я, зокрема шанованих та відомих особистостей, може зробити цей досвід більш прийнятним та покращити його сприйняття. Сприятливим чинником є також заохочення використання не стигматизуючих формулювань при обговоренні психічного здоров'я та запобігання поширенню негативних стереотипів. Заходи у громаді, семінари та форуми можуть сприяти обговоренню, а також підвищенню доступності анонімних служб підтримки, забезпечуючи безпечний та конфіденційний простір для осіб, які б інакше вагалися щодо звернення по допомогу. Співпраця з наявними організаціями у сфері охорони психічного здоров'я та організаціями у справах ветеранів є важливою для поширення інформації та охоплення цільової аудиторії. Також вкрай важливо залучати людей, які мають досвід вирішення подібних проблем, до планування та проведення кампаній з метою забезпечення їх актуальності.

Діаг. 41.

Труднощі, пов'язані з обговоренням ветеранами свого досвіду

Відповіді, надані в ході деяких інтерв'ю, показали, що для багатьох ветеранів обговорення їхнього досвіду після військової служби може бути складним завданням через емоційне навантаження, пов'язане з повторним переживанням травматичних спогадів. Ці емоції часто виступають істотним бар'єром, заважаючи ветеранам розповідати про своє минуле. Ветеранам, як правило, комфортніше говорити про свій досвід з іншими ветеранами, що пережили подібні непрості ситуації. У таких розмовах вони можуть відкрито та чесно розповідати свої історії, не побоюючись осуду чи непорозуміння.

Респонденти розповіли, що при спілкуванні з цивільними або особами, які не входять до їхніх військових кіл, ветерани часто поводяться стриманіше, даючи більш короткі та обережні відповіді. Переважає думка, що цивільні особи можуть не до кінця розуміти серйозність досвіду ветеранів та емоційні проблеми, з якими вони стикаються, що призводить до відповідної стриманості у спілкуванні. Крім того, можуть виникати непорозуміння, коли ветерани все-таки вирішують розповісти про свій досвід, оскільки суспільство може або сприймати ці історії як жахіття, або ж, навпаки, не розуміти їх значущості для ветерана. Ветеранам іноді здається, що тим, хто не пройшов подібні випробування, може бути важко зрозуміти їхні розповіді. У цьому контексті важливу роль відіграє суспільне сприйняття, оскільки у суспільстві іноді існує стереотип, що ветерани можуть мати психічні розлади.

Через це один респондент припустив, що деякі ветерани використовують нетрадиційні методи, наприклад прикидаються психічно невірноваженими, щоб розібратися з бюрократією та отримати доступ до необхідної їм підтримки.

Респонденти також говорили про труднощі, пов'язані з переходом від військової служби до цивільного життя, коли і ветерани можуть сприймати цивільне життя як менш чесне порівняно з умовами військової служби. Цей перехід може бути складним, і деякі респонденти зазначили, що ветерани можуть неохоче ділитися своїм досвідом, подекуди через почуття сорому або занепокоєння щодо своєї поведінки під час служби. Травматичний характер переживань може призводити до того, що ветерани все частіше вагаються відкрито говорити про життя після служби в армії. Навіть у сім'ї ветерани подекуди приховують деталі, аби захистити близьких від потенційної травми, яку можуть викликати їхні розповіді.

4. РЕЗУЛЬТАТИ – ОПИТУВАННЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВЕТЕРАНІВ, У ТОМУ ЧИСЛІ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ ЧИ ЗАХИСНИЦЬ

Було проведено 407 опитувань членів сімей ветеранів, у тому числі 31 сім'ї загиблих (7,6% від загальної кількості). МОМ розуміє, що це перше загальнонаціональне опитування безпосередньо членів сімей ветеранів. Жінки представлені надмірно: 77,60 відсотків від загальної вибірки через те, що більшість ветеранів – чоловіки, тому членами сімей в більшості випадків є дружини та партнери жіночої статі.

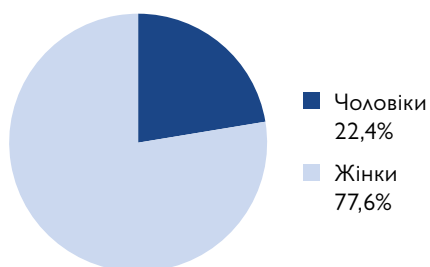
Огляд прогресу (сім'ї ветеранів)

	Кількість	Відсоток від загальної кількості
Чоловіки	91	22.40%
Жінки	316	77.60%
Сім'ї загиблих	31	7.60%

Діаг. 42.

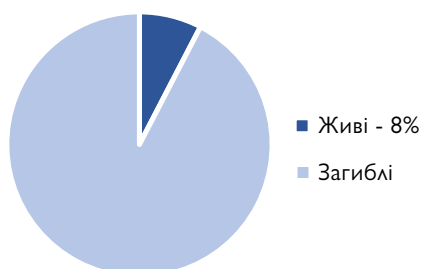
Демографія членів сімей ветеранів

Стать респондентів

Діаг. 43.

Сім'ї загиблих Захисників та Захисниць

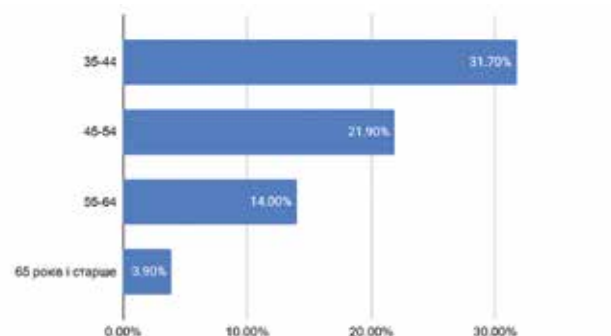
Діаг. 44.

Розподіл респондентів за віком (сім'ї ветеранів)

Вікова група	Кількість опитувань	Відсоток від загальної кількості
18-24	34	8.40%
25-34	82	20.10%
35-44	129	31.70%
45-54	89	21.90%
55-64	57	14.00%
65 років і старше	16	3,90%

Діаг. 45.

Вік респондентів

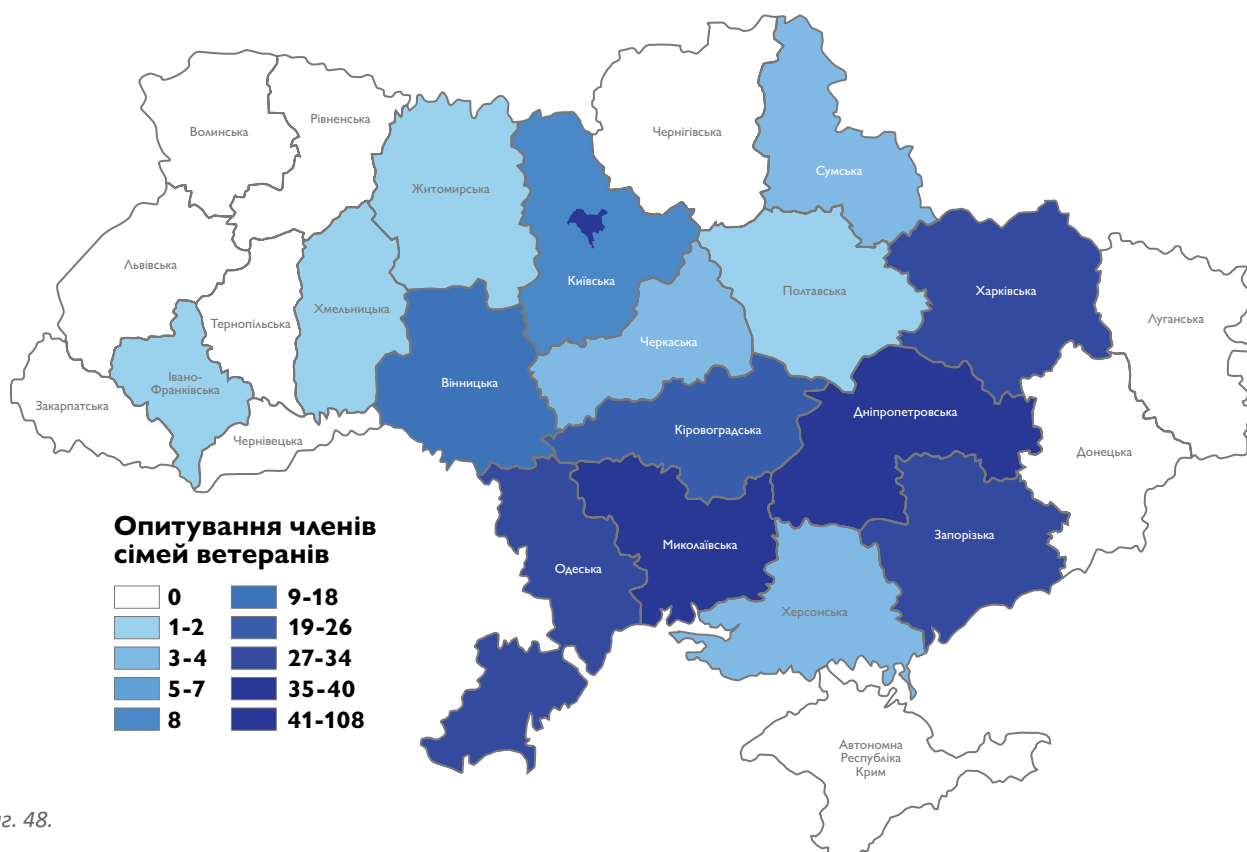

Діаг. 46.

Географічний розподіл респондентів (сім'ї ветеранів)

Область	Кількість опитувань	Відсоток від загальної кількості
Дніпропетровська	108	26.50%
м. Київ	96	23.60%
Миколаївська	40	9.80%
Одеська	34	8.40%
Харківська	33	8.10%
Кіровоградська	26	6.40%
Запорізька	23	5.70%
Вінницька	18	4.40%
Київська обл.	9	2.20%
Херсонська	7	1.70%
Черкаська	4	1.00%
Сумська	3	0.70%
Полтавська	2	0.50%
Житомирська	2	0.50%
Хмельницька	1	0.20%
Івано-Франківська	1	0.20%

Діаг. 47.

Діаг. 48.

Розмір домогосподарств респондентів, освіта

Скільки людей постійно проживають разом з Вами, включаючи Вас та дітей, тобто скільки людей у Вашій сім'ї, що ведуть спільне домашнє господарство?

0	0.80%	3
1	4.70%	21
2	28.50%	115
3	35.00%	140
4	21.90%	90
5	7.60%	32
6	1.30%	5
7	0.30%	1

Діаг. 49.

Вкажіть найвищий здобутий Вами рівень освіти

Вища (закінчили заклад вищої освіти, отримали ступінь бакалавра, спеціаліста чи магістра, або науковий ступінь)	41.00%	165
Неповна вища/початкова вища (закінчили технікум, училище (медичне, педагогічне тощо), отримали ступінь молодшого спеціаліста або молодшого бакалавра)	29.50%	119

Професійно-технічна середня (закінчили професійно-технічний навчальний заклад; середнє або інше професійно-технічне училище, ремісничє училище тощо, отримали ступінь кваліфікованого робітника)	24.00%	98
Повна загальна середня (закінчили загальноосвітню школу 10-11 класів)	5.00%	23
Базова загальна середня або нижче (9 класів або менше)	0.50%	2

Діаг. 50.

Внутрiшньо переміщені особи

Ви зараз мешкаєте за своєю постійною адресою проживання?

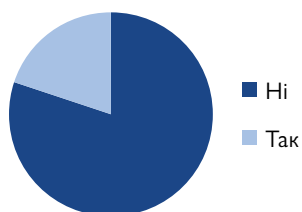
Так	74.70%	298
Ні	25.30%	109

Ви були коли-небудь змушені тікати з вашого основного місця проживання?

Ні	80.10%	235
Так	19.90%	63

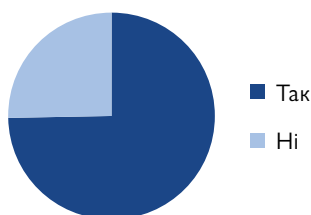
Діаг. 51.

Ви коли-небудь були змушені тікати з вашого основного місця проживання?

Діаг. 52.

Ви зараз мешкаєте за своєю постійною адресою проживання?

Діаг. 53.

Статус учасника бойових дій

На яких умовах член Вашої родини був залучений (залучена) до лав Збройних Сил України, Національної Гвардії України чи інших силових структур?

Умова	Відсоток	Кількість
Мобілізований за повісткою (примусово)	38.00%	143
Добровільно пішов на військову службу під час мобілізації	36.00%	133
Служба за контрактом	26.00%	99
Учасник територіальної оборони	6.00%	24
Строкова служба	2.00%	7
Інше (вказіть та запишіть)	0.00%	0
Не бажаю відповідати або немає відповіді (не зачитувати)	0.00%	1

Діаг. 54.

В яких підрозділах член Вашої родини залучався (залучалася) до виконання бойових (службових) завдань?

Підрозділ	Відсоток	Кількість
Збройні сили України	76.00%	281
Національна гвардія	22.00%	85
Територіальна оборона	7.00%	28
Державна прикордонна служба	2.00%	7
Національна поліція	1.00%	2
Немає відповіді (не зачитувати)	1.00%	3

Організація	Відсоток	Кількість
Міністерство внутрішніх справ (крім поліції)	0.00%	0
Служба безпеки	0.00%	0
Державна служба з надзвичайних ситуацій	0.00%	1
Інше (вказати)	0.00%	0

Діаг. 55.

Стан здоров'я

Чи отримав (отримала) член Вашої родини травму або захворювання під час виконання бойових (службових) завдань?

Відповідь	Відсоток	Кількість
Так	59.80%	241
Ні	37.10%	152
Не бажаю відповідати/ немає відповіді	3.10%	14

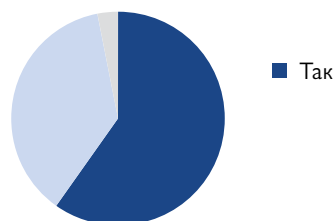
Діаг. 56.

Чи був звільнений (звільнена) член Вашої родини з військової служби за станом здоров'я?

Відповідь	Відсоток	Кількість
Ні	61.60%	147
Так	38.40%	94

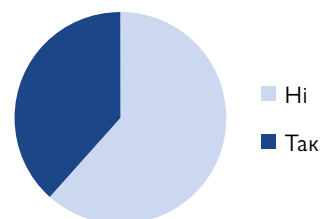
Діаг. 57.

Чи отримав (отримала) член Вашої родини травму або захворювання під час виконання бойових (службових) завдань?

Діаг. 58.

Чи був звільнений (звільнена) член Вашої родини з військової служби за станом здоров'я?

Діаг. 59.

Стан здоров'я та інвалідність

Як зазначено в контексті результатів опитування ветеранів, значна частина респондентів (60%) повідомили, що їхній ветеран отримав травму або захворювання безпосередньо внаслідок проходження військової служби. 38 відсотків зазначили, що їхній ветеран був звільнений з військової служби за станом здоров'я. Це підтверджує висновки опитування ветеранів, які свідчать про значний тягар проблем зі здоров'ям та інвалідності.

Фінанси домогосподарств

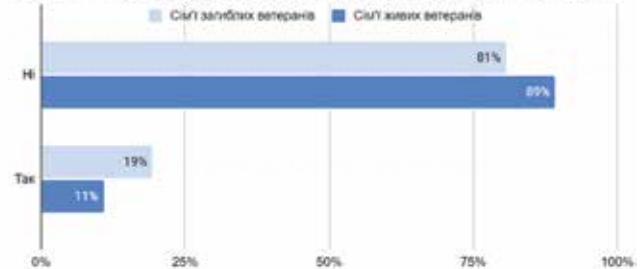
На запитання про фінансовий стан домогосподарства за останні 12 місяців, 47 відсотків респондентів зазначили, що мають достатньо коштів на продукти харчування, одяг та взуття, але їм потрібно заощаджувати або позичати кошти на більш дорогі товари. Жодне із домогосподарств ветеранів не повідомило про необхідність економити на їжі, щоб звести кінці з кінцями, хоча деяким доводиться економити або позичати гроші на предмети першої необхідності, такі як одяг та взуття. 56 відсотків респондентів зазначили, що живуть у власному будинку або квартирі, 24 відсотки орендують квартиру або будинок, а ще 17 відсотків живуть з батьками чи родичами. 79 відсотків респондентів заявили, що їх основним джерелом доходу є регулярна заробітна плата, тоді як для 34 відсотків – це регулярний підрібіток. Крім того, 17 відсотків заявили, що отримують пенсію, а 17 відсотків хоча б частково покладаються на гуманітарну допомогу.

У багатьох домогосподарствах після проходження ветераном військової служби відбулася зміна основного годувальника. До проходження військової служби 40 відсотків домогосподарств повідомляли, що ветеран був основним годувальником, а після проходження військової служби цей показник знизився до 21 відсотку. З іншого боку, лише в 7 відсотках домогосподарств до військової служби респондент був основним годувальником, а після військової служби цей показник зростає до 23 відсотки домогосподарств. Зважаючи на те, що більшість респондентів опитування – жінки, це свідчить про те, що вони беруть на себе більшу відповідальність у забезпеченні доходу в деяких домогосподарствах. Примітно, що у багатьох домогосподарствах (близько 44-45 відсотків) усі члени сім'ї вносять рівний внесок у фінанси домогосподарств, і видається, що в цьому аспекті мало що змінилося.

64 відсотків опитаних членів сімей вважають, що держава не надає достатньої підтримки ветеранам, їхнім сім'ям та сім'ям загиблих, і лише 21 відсоток вважають, що держава надає достатню підтримку.

Дискримінація

Протягом останніх 6 місяців чи стикалися члени вашої родини особисто з випадками будь-якої дискримінації чи несправедливого ставлення до ветеранів виходячи з їх статусу члена родини ветерана або були свідками такої д...

Діаг. 60.

У разі відповіді «Так», коли члени вашої родини особисто стикалися з випадками дискримінації чи несправедливого ставлення до них як до членів родини ветерана? (оберіть кілька варіантів відповіді)

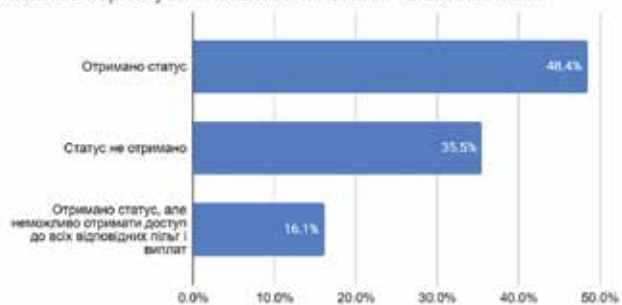
Під час оформлення пільг ветеранам та їхнім сім'ям	41%	18
У транспорті	41%	18
Під час звернення за адміністративними послугами	30%	13
Під час звернення за адміністративними послугами до закладів соціального захисту	27%	12
Під час звернення за медичною допомогою	14%	6
Під час пошуку роботи	11%	5
Під час звернення за послугами до банківських установ	5%	2

Діаг. 61.

Полеглі Захисники та Захисниці України

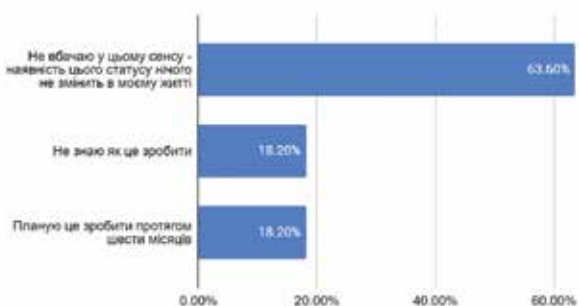
35 відсотків членів сімей загиблих не отримали статусу сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці України. 16 відсотків заявили, що отримали цей статус, але не змогли отримати доступ до всіх відповідних пільг. 64 відсотки з тих, хто не отримав статусу сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці України, вважають, що в цьому статусі немає сенсу, тоді як 18 відсотків не знають, як його отримати. Це свідчить про те, що підвищення рівня поінформованості про процес отримання статусу та його переваги є корисним для багатьох родин загиблих. Важливо також надавати практичну підтримку більш вразливим сім'ям, наприклад, допомагаючи у заповненні та поданні відповідних форм.

Чи отримали Ви статус члена сім'ї загиблого захисника (померлого) Захисника чи Захисниці України та можете користуватися всіма пільгами та виплатами?

Діаг. 62.

Чому Ви не отримали статус члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України?

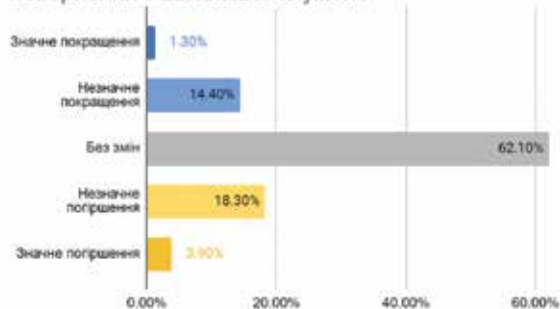

Діаг. 63.

Особисті стосунки та соціальна взаємодія

56,40 відсотків зазначили, що служба ветерана в армії не вплинула на соціальну взаємодію та взаємини в їхній родині. Більше половини респондентів не помітили жодних змін у соціальній поведінці ветерана. Однак близько 17 відсотків респондентів повідомило – дещо або значно повпливала.

Чи помічали Ви зміни у соціальній поведінці ветерана щодо його залученості до життя громади після повернення з військової служби?

Діаг. 64.

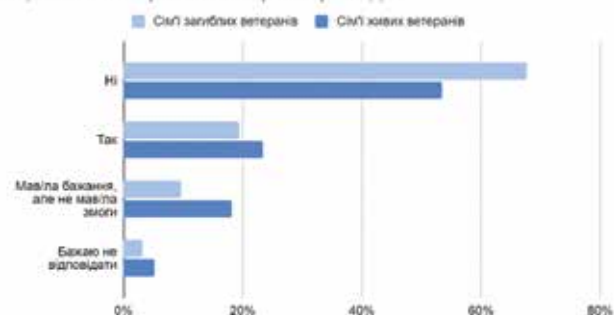
Як вплинула військова служба ветерана на соціальну взаємодію у Вашій сім'ї та взаємини?

Діаг. 65.

Сім'ї ветеранів повідомляють про низький рівень соціальної активності: менше чверті з них брали участь у соціальних ініціативах, а також ініціативах і проєктах громади. Сім'ї загиблих Захисників та Захисниць дещо рідше беруть участь в таких ініціативах, що може свідчити про більший ризик соціальної ізоляції та відриву від громади.

Чи брали ви коли-небудь участь у соціальних чи інших ініціативах чи проєктах на рівні громади?

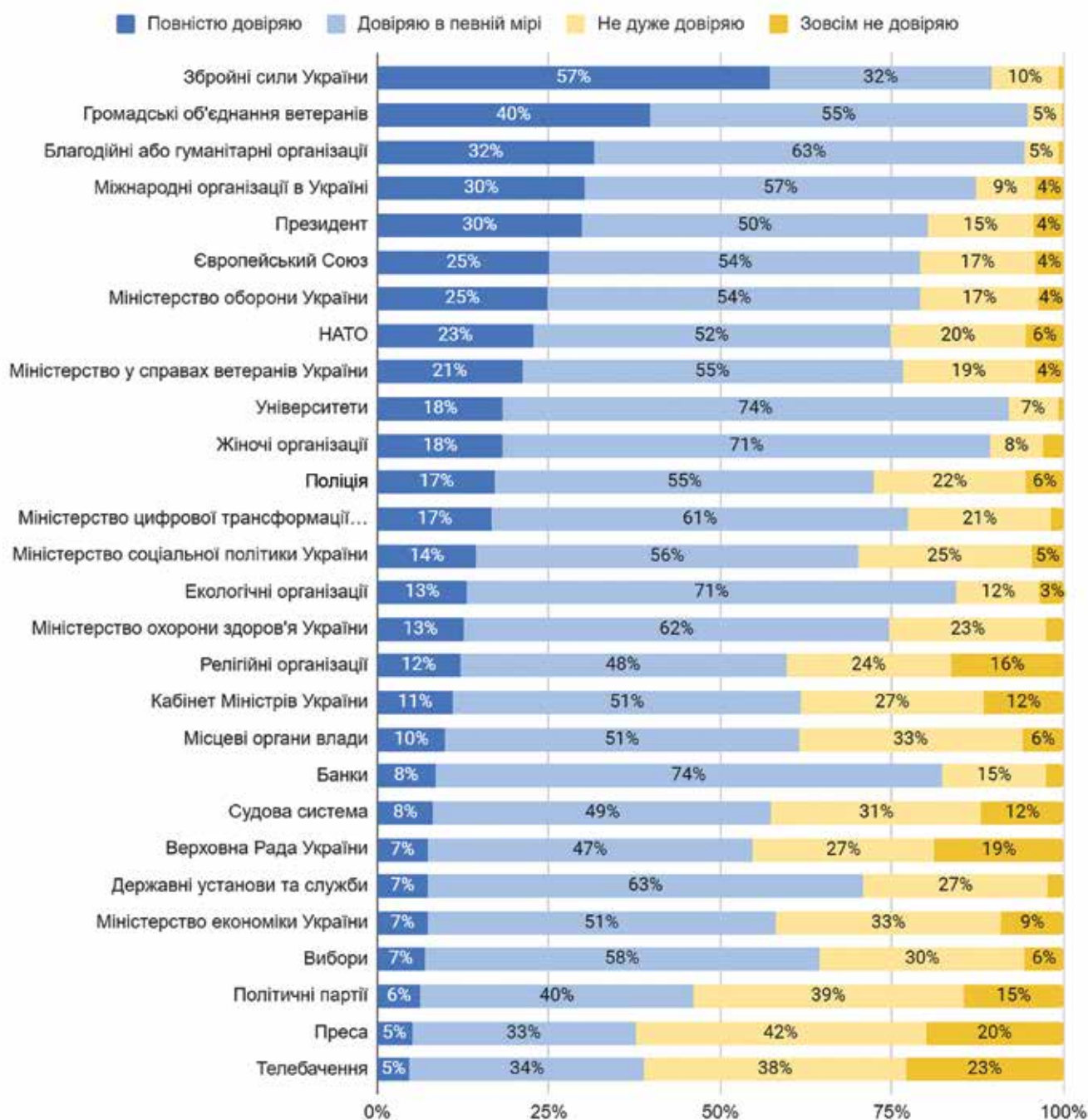

Діаг. 66.

Довіра до державних інституцій

На запитання про рівень довіри різним державним установам, відповіді членів сімей ветеранів були подібними до відповідей ветеранів. Найвищий рівень довіри – до Збройних сил. За ними слідують ветеранські, благодійні та гуманітарні, а також міжнародні організації.

Зазначте свій рівень довіри

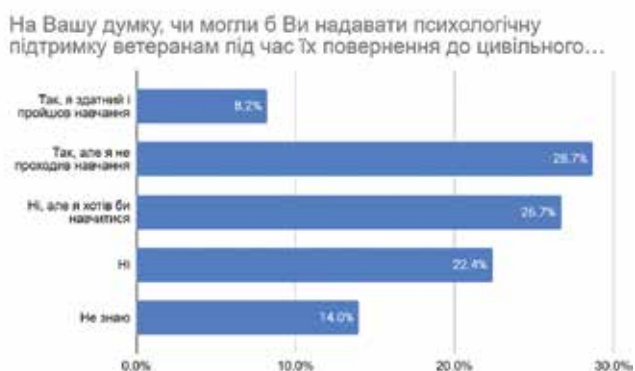

Діаг 67.

Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка

Серед ветеранів та членів їхніх сімей спостерігається низький рівень обізнаності про державні служби, що надають психологічну підтримку. Лише половина членів сімей ветеранів обізнані про ці послуги, а 70 відсотків висловили бажання отримати більше інформації про них.

Респондентів питали про їхню спроможність надавати психологічну підтримку ветеранам під час переходу до цивільного життя на побутовому рівні, а також про те, чи проходили вони для цього спеціальну підготовку. Результати показали, що 35 відсотків відповіли «ні» або «я не знаю», 8 відсотків вважають, що спроможні та пройшли підготовку, 29 відсотків вважають, що спроможні, але не проходили підготовку, і 27 відсотків висловили зацікавленість в отриманні інформації про надання психологічної підтримки.

Діаг. 68.

Ці результати свідчать про те, що за відповідної підготовки, члени сімей ветеранів здатні забезпечувати підтримку на рівні базових послуг психічного здоров'я та психосоціальної допомоги ветеранам та їхнім сім'ям. Наприклад, непрофесійні консультанти – це особи без формальної професійної підготовки в галузі надання психологічної допомоги чи психології, які пройшли спеціалізовану підготовку для надання базової підтримки та допомоги у сфері психічного здоров'я. Такі особи можуть вислухати інших – тих, хто переживає емоційні труднощі або особисті проблеми – з емпатією та з позиції активного слухача. Крім того, вони можуть сприяти підготовці осіб та

громад в питаннях психічного здоров'я та зменшувати стигматизацію в цій сфері. У складні часи вони можуть надавати безпосередню підтримку та першу психологічну допомогу, а також допомагати особам та сім'ям у встановленні контактів із професійними психологами та службами психічного здоров'я у разі необхідності.

Крім того, 49 відсотків респондентів висловили бажання отримати психологічну підтримку, що вказує на значну незадоволену потребу в охороні психічного здоров'я та психосоціальної підтримці. Більшість членів сімей покладаються в питаннях емоційної підтримки, крім громадських ветеранських організацій, також на родичів, друзів та колег. Щодо виду бажаної психологічної допомоги для членів сімей ветеранів, 77 відсотків віддають перевагу індивідуальним консультаціям з психологом, 67 відсотків вважають, що їм будуть корисні сімейні консультації з психологом, 52 відсотки вважають, що корисними були б тренінги з управління стресом, а 41 відсоток вбачають цінність у зустрічах з сім'ями інших ветеранів. Основною причиною того, чому ветерани не звертаються за психосоціальною підтримкою, є брак усвідомлення з боку ветеранів або членів їхніх сімей про наявність у них такої потреби. Вони не бажають виказувати свої проблеми. Крім того, бракує кваліфікованих фахівців для вирішення проблем, специфічних для ветеранів та членів їхніх сімей.

5. РЕЗУЛЬТАТИ – ВЕТЕРАНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Було проведено 50 інтерв'ю з ключовими інформантами (КІ) – ветеранськими організаціями по всій країні, а також три ОФГ з працівниками окремих ветеранських організацій. Це були інтерв'ю у невеликих групах з керівниками, персоналом та/або волонтерами ветеранських організацій з метою одержання якісної інформації на доповнення до опитування.

Демографія ветеранських організацій

Короткий огляд участі ветеранських організацій

Організації, визначені MOM	89
Організації, визначені SREO	13
Усього	102
Проведені КІ	50
Проведені ОФГ	3

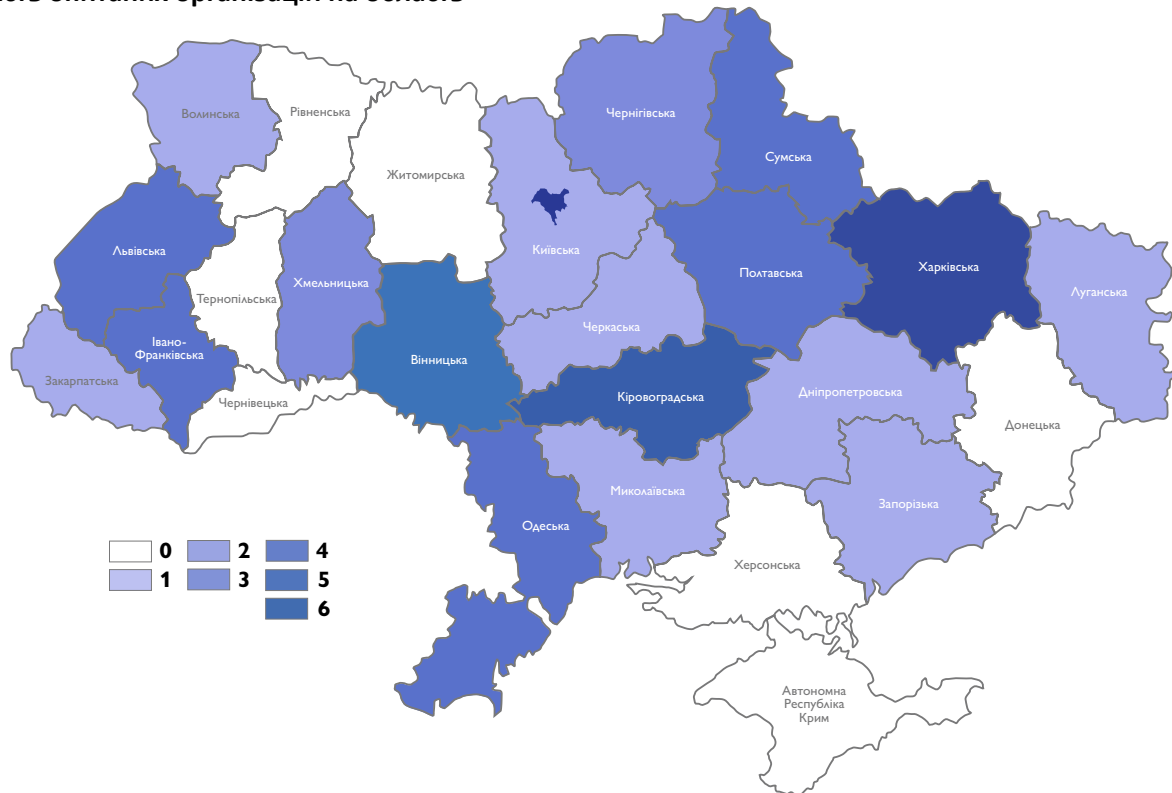
Діаг. 69.

Географічний розподіл КІ

Область	Кількість інтерв'ю
Вінницька	7
Харківська	6
м. Київ	6
Івано-Франківська	4
Кіровоградська	4
Львівська	3
Одеська	3
Полтавська	3
Сумська	3
Чернігівська	2
Хмельницька	2
Дніпропетровська	1
Луганська	1
Миколаївська	1
Тернопільська	1
Волинська	1
Закарпатська	1
Запорізька	1

Діаг. 70.

Кількість опитаних організацій на область

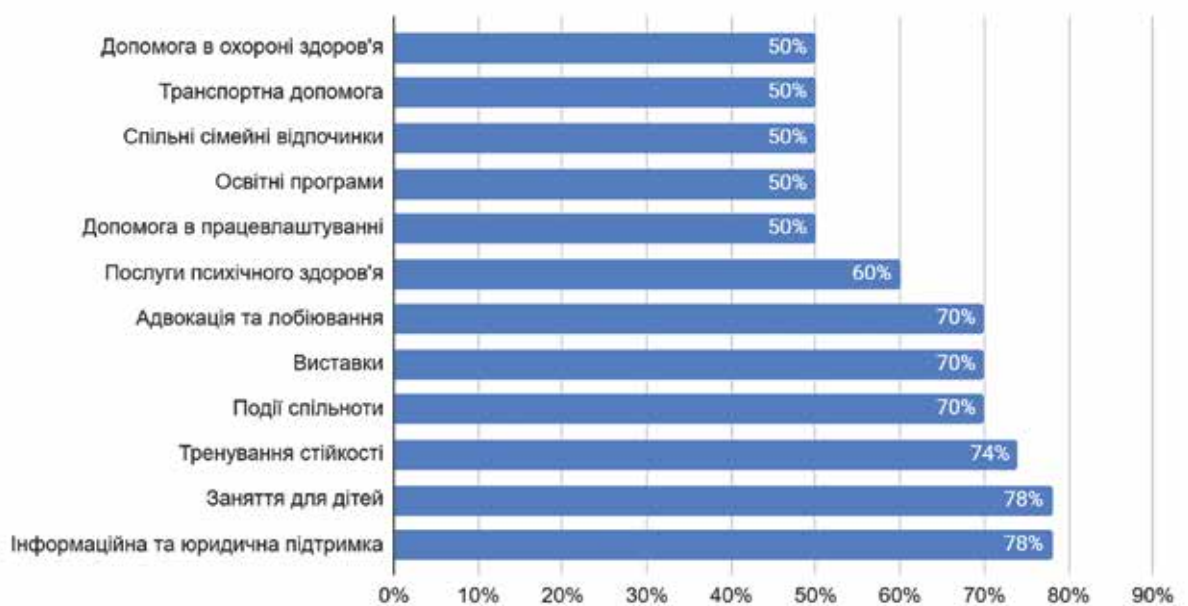
Діаг 71.

Послуги, які надають ветеранські організації

Ветеранським організаціям було запропоновано вказати основні послуги, які вони надають ветеранам та їхнім

сім'ям. Найпоширеніші послуги, які надаються, включають інформаційну підтримку та юридичну допомогу, організацію заходів для дітей та тренінги зі стресостійкості.

Будь ласка, вкажіть послуги, які надає Ваша організація:

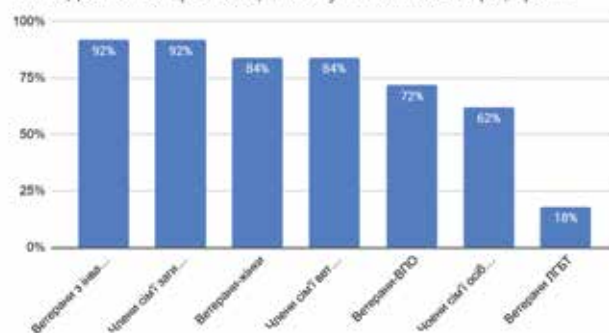
Діаг 72.

Під час обговорень у фокус-групах організації більш детально розповіли про свою діяльність. Багато організацій реалізують програми та ініціативи, спрямовані на соціальну інтеграцію ветеранів та їх залучення до громадського життя, включно з інформуванням громадськості та створенням просторів для зустрічей та взаємодії ветеранів. Інші ініціативи включають безкоштовні курси англійської мови, культурні та творчі заходи, психологічну підтримку для сімей та дітей ветеранів. Також організації надають юридичну допомогу, навчальні програми та фізичну реабілітацію для ветеранів з інвалідністю, травмами та іншими медичними потребами. Деякі організації надають фінансову допомогу, таку як гранти та позики, особам, які її потребують. Деякі з організацій надають ресурси, спрямовані на сприяння працевлаштуванню ветеранів, включаючи консультації, навчання та встановлення контакту з центром зайнятості. Організації здійснюють співпрацю з місцевими громадськими установами для посилення соціальної інтеграції ветеранів, включаючи їх участь у прийнятті рішень, круглі столи з місцевим самоврядуванням та організацію громадських візитів. Вони надають юридичну підтримку, співпрацюють з державними та громадськими установами в реалізації спільних проєктів для ветеранів та їхніх сімей. Організації співпрацюють безпосередньо з місцевими організаціями, укладаючи меморандуми про співпрацю та створюючи можливості для налагодження контактів. Вони перенаправляють ветеранів до відповідних організацій та співпрацюють з лікарнями та іншими місцевими НУО за потреби.

68 відсотків опитаних ветеранських організацій повідомили, що у них в штаті є психологи, тоді як у штаті 64 відсотків організацій працюють юристи. Серед інших

співробітників та волонтерів зустрічаються адміністратори, соціальні працівники, фахівці по роботі з дітьми, вчителі, кар'єрні консультанти а в деяких випадках лікарі та психіатри.

Чи надає Ваша організація послуги таким бенефіціарам?

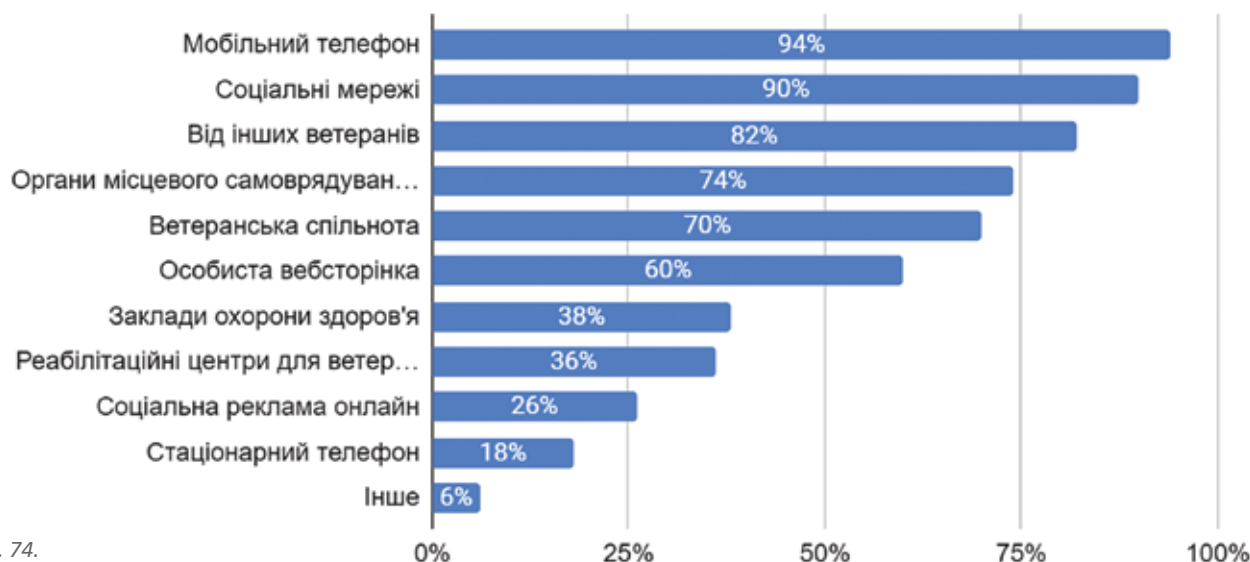

Діаг. 73.

Ветеранські організації обслуговують широке коло ветеранів та членів їхніх сімей, включаючи людей з інвалідністю, членів сімей загиблих ветеранів, жінок - ветеранок, внутрішньо переміщених осіб та осіб, які повернулися. Група бенефіціарів ЛГБТКІ ветерани є менш представленою, можливо, через консервативну та традиційну інституційну культуру в Збройних силах. Ветеранським організаціям було б корисно розробити окремі політики для включення ЛГБТКІ спільноти, щоб запобігти їх виключенню.

Більшість ветеранів знаходять ветеранські організації через мобільний телефон, соціальні мережі, "сарафанне радіо" (від інших ветеранів), ветеранські спільноти, а також через місцеві державні установи. Отже, можна зробити висновок, що ці канали є найбільш ефективними для налагодження зв'язку з ветеранами.

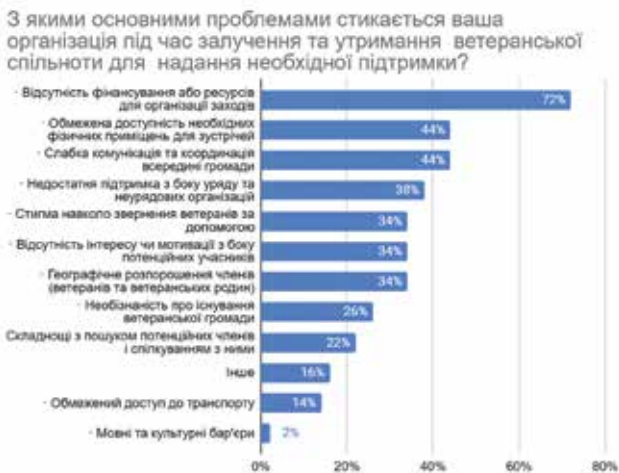
Будь ласка, вкажіть канали, якими ветерани, члени їхніх сімей та члени сімей загиблих Захисників та Захисниць зазвичай знаходять Вашу організацію:

Діаг. 74.

Основні проблеми, з якими стикаються ветеранські організації

Основною проблемою для більшості ветеранських організацій є нестача фінансування та ресурсів. 72 відсотки ветеранських організацій назвали це головною перешкодою до залучення більшої кількості ветеранів, тоді як відсутність відповідних місць для проведення зустрічей є другою за поширеністю перешкодою. 44 відсотки ветеранських організацій також відзначили відсутність координації та комунікації всередині громади, що ускладнює поширення інформації та підвищення обізнаності про послуги, заходи та їхню діяльність. 72 відсотки організацій також вважають, що відсутність спеціальних приміщень може створювати бар'єри для ветеранів з інвалідністю.

Діаг 75.

Діаг 76.

Перешкоди на шляху соціальної інтеграції ветеранів

Реінтеграції ветеранів в громаду перешкоджає низка проблем, у тому числі відсутність достатньої фізичної та емоційної підтримки, нестача фахівців, бюрократичні перепони та напружені сімейні відносини. Для вирішення цих проблем створюється реабілітаційний центр, а у військоматах вводяться посади психологів. Однак основною перешкодою виступає важкий психоемоційний стан ветеранів. Головною перешкодою є застаріла політика щодо ветеранів, яка все ще ґрунтується на радянських принципах. Основна мета полягає в тому, щоб змінити бачення ветеранів суспільством, що сприяло б їх поверненню до повноцінного життя, сім'ї та спільної праці.

Становище українських ветеранів характеризується наявністю бюрократичних перешкод, неадекватним медичним обслуговуванням, недостатньо підготовленими психологами та дефіцитом реабілітаційних послуг. До найважливіших завдань входить необхідність більш глибокого розуміння проблем ветеранів на місцевому рівні та створення комплексного центру, де всі проблеми можна було б вирішувати централізовано. Перехід від військового до цивільного життя є непротистим та характеризується недостатньою підготовленістю та доступністю для ветеранів для їх безперешкодної інтеграції. До непорозуміння та стигматизації в міжособистісному спілкуванні, а також браку мотивації долучатися до процесів реінтеграції додається і недосконалість законодавства. Консолідація зусиль в рамках єдиної організації значно підвищила б ефективність вирішення цих багатогранних завдань.

Респонденти також наголосили на потенційній дискримінації ветеранів, особливо при використанні громадського транспорту, у процесі оформлення пільг для ветеранів та членів їхніх сімей, при пошуку роботи, а також під час звернення за медичними послугами.

Стратегії залучення ветеранів до діяльності організації

Під час ОФГ ветеранські організації запитали, які стратегії були найбільш ефективними для залучення ветеранів, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих Захисників та Захисниць до програм та послуг організації. Основними методами є рекомендації інших ветеранів, кампанії з підвищення поінформованості через традиційні канали та у соціальних мережах, а також залучення ветеранів до надання допомоги.

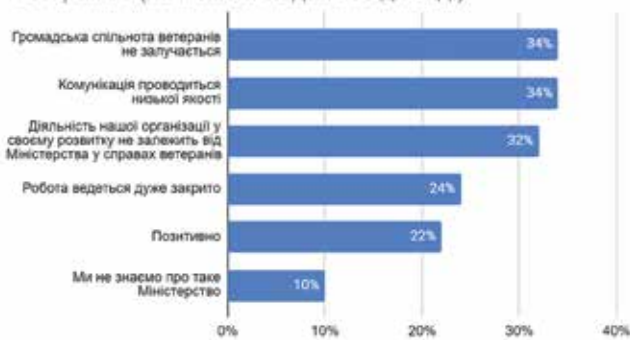
Стратегія	Цитата
Рекомендації інших ветеранів	«Коли я йду до реабілітаційного центру, зі мною йде також ветеран, який розповідає про свій досвід, і таким чином можна залучити інших до отримання послуг нашої організації. Тобто, ветерани залучають одне одного...»
Підвищення обізнаності за допомогою радіо, соціальних мереж, кампаній і т. д.	«Нам потрібно доносити думку про те, що внесок ветеранів і військових надзвичайно важливий, а ті, хто веде цивільне життя, хочуть підтримувати ветеранів якомога більше».
Залучення самих ветеранів до надання допомоги	«З досвіду ми зрозуміли, що потрібно просити ветеранів допомогти нам у чомусь... це найкращий спосіб привернути їхню увагу. Ветерани стають більш відповідальними, тому що ми будемо використовувати їхній зворотній зв'язок для спілкування з іншими ветеранами. Найкраще – запитати ветеранів, чого вони хочуть, а потім попросити їх щось зробити».

Діаг 77.

Відносини з Міністерством у справах ветеранів

У ветеранських організацій поцікавилися їхньою думкою про роботу Міністерства у справах ветеранів України. Лише 22 відсотки висловили позитивну думку. 10 відсотків не знають про роботу Міністерства, тоді як 32 відсотки вважають, що воно не має особливого відношення до їхньої організації. 34 відсотки висловили занепокоєння з приводу того, що спільнота ветеранів недостатньо залучена до роботи Міністерства у справах ветеранів.

Як Ви оцінюєте роботу Міністерства у справах ветеранів? (на момент надання відповіді)

Діаг 78.

Респонденти вважають, що Міністерство у справах ветеранів та інші державні установи можуть посилити свої зусилля, направлені на підтримку ветеранів у різні способи, зокрема через надання інформаційної та адміністративної підтримки для розвитку потужностей, а також забезпечення більш ефективної підтримки бенефіціарам. Основними факторами такої підтримки є полегшення доступу до спеціалізованого обладнання та технологій для ветеранських послуг, забезпечення своєчасного та адекватного фінансування програм, запровадження чіткої та послідовної політики і нормативних актів, проведення індивідуального навчання персоналу

та волонтерів, впровадження систематичних процедур комунікації для користувачів послуг, спрощення бюрократичних процесів, зміцнення партнерських відносин з державними установами, створення можливостей для зворотного зв'язку з питань політики, забезпечення доступу до відповідної інформації та даних, а також надання правової допомоги та рекомендацій щодо прав та пільг ветеранів. У своїй сукупності ці заходи спрямовані на покращення надання підтримки та послуг ветеранам з акцентом на прозорість, ефективність та оперативність реагування на їхні потреби.

Ветеранським організаціям також було поставлено питання про те, як Міністерство у справах ветеранів та інші державні установи могли б найкращим чином надавати інформаційну або адміністративну підтримку для підвищення потенціалу своєї організації та надання більш ефективної підтримки бенефіціарам. Серед основних пропозицій були такі:

- Індивідуальні програми навчання та нарощування потенціалу для персоналу та волонтерів
- Своєчасне та адекватне фінансування програм та заходів
- Доступ до відповідної інформації та даних, які стосуються ветеранів та їхніх потреб
- Можливості для надання зворотного зв'язку та внесків до формування політик та програм, які стосуються ветеранів.

Рекомендації ветеранських організацій

Ветеранським організаціям було запропоновано надати свої рекомендації щодо способів покращення підтримки та послуг, які надаються ветеранам, їхнім сім'ям та сім'ям загиблих ветеранів у процесі їх реінтеграції. Серед основних пропозицій, що були надані під час ОФГ було збільшення фінансування, щоб розширити спектр послуг та задовольнити попит, особливо в контексті програм у сфері психічного здоров'я та пси-

хосоціальної підтримки. Також пропонувалися шляхи забезпечення більшого визнання ветеранів з боку уря-

ду та зменшення бюрократичних перешкод для поліпшення доступу до послуг.

Стратегія	Цитата
Збільшення фінансування та розширення переліку послуг	«У нас є ресурси, тренери, навчальні програми тощо, але нам бракує фінансування, тому наша ніша невелика».
Розширення та вдосконалення програм ПЗПСР, в тому числі для членів сімей ветеранів і навчання психологів	«Ми спостерігали за роботою психологів із жертвами насильства, але тільки один з 5 психологів зміг це витримати, оскільки тиск занадто великий. Необхідно проводити спеціалізовану підготовку психологів, щоб вони могли надавати необхідну підтримку»
Більше визнання ветеранів з боку влади	«Має бути визнання з боку органів влади, які також повинні щось робити, щоб ветерани відчували, що їх поважають і вони важливі для суспільства».
Зменшення бюрократії у доступі до послуг	«Для ветеранів має бути менше бюрократії, щоб все було доступно і всі необхідні кроки були чітко пояснені. Багато ветеранів, які одержали травми, не знають, що робити з паперовою тяганиною. Навіть прості запитання подекуди дезорієнтують ветеранів».

Діаг 79.

6. ВИСНОВКИ

Успішна реінтеграція ветеранів, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих Захисників та Захисниць є найважливішим аспектом зменшення їх вразливості. Зусилля, спрямовані на реінтеграцію, можуть забезпечити їм доступ до необхідних ресурсів та підтримки, які допоможуть вирішити проблеми фізичного та психічного здоров'я, з якими вони можуть зіткнутися. Це також сприяє покращенню загального добробуту та якості їхнього життя. Ефективна реінтеграція, що передбачає вчасне виявлення та лікування психічних проблем, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) чи депресія, може запобігти перетворенню цих станів на хронічні та виснажливі.

- **Переміщення і нестача житла:** багато ветеранів та їхніх сімей були змушені покинути свої домівки через війну, що ще більш ускладнює зусилля з реінтеграції. Після повернення до цивільного життя, деякі ветерани стикаються з ситуацією, коли вони або залишаються без домівки, або живуть у невідповідних умовах. Це стає особливо складним, якщо вони мають також проблеми з психічним здоров'ям чи є особами з інвалідністю.
- **Проблеми, пов'язані з психологічним станом та психічним здоров'ям:** багато ветеранів можуть страждати на ПТСР, депресію, тривожність та інші проблеми психічного здоров'я, що пов'язані з військовою службою. Участь у бойових діях, втрата товаришів та травматичні переживання можуть мати довготривалі психологічні наслідки. Невідповідність послуг психічного здоров'я може погіршувати ці проблеми. Життя з людиною, яка має подібні проблеми, та надання їй підтримки,

може бути вкрай складним для родини, спричиняючи стрес та емоційне перенапруження. Сім'ї ветерана іноді доводиться пристосовуватися до змін у поведінці, настрої та особистості ветерана, що виникають внаслідок військової служби. Ветеранам буває важко розповідати своїм близьким про пережитий досвід. Інколи це може навіть призвести до вторинної травми, коли члени сім'ї піддаються психологічному впливу, дізнавшись про травматичний досвід близької людини або бачивши її наслідки.

- **Фізична інвалідність та проблеми зі здоров'ям:** деякі ветерани повертаються з фізичними травмами або інвалідністю, отриманими під час військової служби. Доступ до якісних медичних та реабілітаційних послуг має вирішальне значення для вирішення цих проблем та надання ветеранам можливості вести продуктивне життя. Догляд за близькою людиною з новими медичними потребами може виявитися складним завданням для членів родини.
- **Безробіття, часткове безробіття, відсутність доступу до освіти та професійної підготовки:** перехід від військової кар'єри до цивільної роботи може бути складним. Ветеранам часом бракує навичок необхідних для цивільної зайнятості, або вони можуть зіткнутися з дискримінацією на ринку праці. У деяких випадках їх військова підготовка може не відповідати потребам ринку працевлаштування. Ветерани, які прагнуть перейти до цивільної кар'єри, потребують можливостей для навчання та професійного розвитку. Обмежений доступ до освітніх ресурсів може ускладнити їх реінтеграцію в суспільство.

- **Соціальна стигматизація та соціальна ізоляція:** ветерани та їхні сім'ї іноді стикаються з соціальною стигматизацією, яка може виникати через помилкові уявлення про їхній досвід або стани, наприклад, такі як ПТСР. Стигматизація перешкоджає їх здатності реінтегруватися у громади та отримувати доступ до послуг підтримки. Перехід від військової частини, де панує згуртованість, до цивільного життя також може викликати почуття ізоляції. Ветеранам іноді бракує відчуття братерства та відчуття мети, які вони мали під час військової служби.
- **Проблеми в сім'ї та у взаєминах:** служба в армії та стреси, пов'язані з військовим життям, можуть спричинити напруження в сімейних відносинах. Члени сім'ї відчують стрес, занепокоєння та невпевненість стосовно безпеки та добробуту своїх близьких під час служби, а роз'єднання сім'ї та переїзди викликають напругу у стосунках та сімейній динаміці. Ветерани, які повертаються додому, іноді зазнають несподіваних змін через пережите, а реінтеграція може вимагати певної підтримки для відбудови сімейних стосунків і вирішення сімейних проблем. Крім того, сім'ї ветеранів можуть зіткнутися з новими фінансовими труднощами або практичними проблемами, такими як догляд за дітьми.
- **Збільшення впливу на фізичне та психічне здоров'я після лютого 2022 року:** як і очікувалося, після ескалації бойових дій у лютому 2022 року, потреба у підтримці в областях фізичного та психічного здоров'я значно зросла серед ветеранів. Частка ветеранів, яким встановлено інвалідність через військову службу значно зросла, за результатами опитування МОМ за 2022 рік. Також зросла кількість ветеранів, які шукають підтримку в галузі психічного здоров'я, з 36% до 51%.

Вирішення цих проблем часто вимагає комплексного підходу, який включає державну політику, розвиток мереж соціальної підтримки, співпрацю з неурядовими організаціями та використання міжнародних програм допомоги з метою забезпечення ветеранів необхідними ресурсами та сприяння їх успішній реінтеграції в суспільство. Комплексна підтримка повинна включати такі аспекти, як охорона здоров'я, у тому числі психічного здоров'я та психосоціальної підтримку, допомогу особам з інвалідністю, доступ до житла, юридичні послуги, можливості для навчання та працевлаштування. Крім того, оскільки послуги є різноманітними та надаються різними організаціями, ветеранам та членам їхніх сімей часто потрібна підтримка у тому, щоб розібратися з різними видами доступної підтримки.

7. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Багато ветеранів в Україні живуть з інвалідністю і потребують всебічної, комплексної підтримки в різних аспектах їхнього життя, включаючи фізичне і психічне здоров'я, соціальну інтеграцію, а також розвиток економічних можливостей. Це може включати забезпечення доступу до якісної медичної допомоги та реабілітаційних послуг, надання послуг у галузі психічного здоров'я, включаючи консультації та терапію, з метою вирішення психологічних проблем, спричинених військовою службою та інвалідністю, надання підтримки у працевлаштуванні, а також надання інших економічних можливостей.

- Економічні ініціативи можуть включати програми навчання та підвищення кваліфікації, послуги з працевлаштування, а також сприяння створенню інклюзивних робочих місць для людей з інвалідністю. Підтримка ветеранських організацій у питаннях розширення та удосконалення їхньої діяльності з надання грошової допомоги певною мірою задовольнить цю потребу. Такі ініціативи можуть включати надання фінансової допомоги ветеранським організаціям у формі грантів та програм фінансування, що допоможуть їм ефективно виконувати свої завдання. Посилення спроможності уряду координувати ветеранську та бізнес-політику з метою розробки узгоджених рамок для економічної підтримки ветеранів також може бути ефективним.
- Для успішної соціальної та економічної реінтеграції ветеранів ключовим є вирішення питань інклюзивності та доступності послуг. Покращення доступу до робочих місць, збільшення обізнаності стосовно психологічного добробуту в контексті інвалідності, ініціативи, які сприяють інклюзивності є ключовими для забезпечення більш інклюзивної реінтеграції ветеранів у цивільне життя. Для ветеранів з інвалідністю корисними можуть бути групи підтримки та кола однодумців серед інших ветеранів, де вони мають можливість спілкуватися, обмінюватися досвідом та взаємно підтримувати одне одного. Також важливим є залучення існуючих громадських організацій та волонтерських мереж до організації соціальних та інших заходів.
- Необхідно посилювати включення гендерного аспекту у процес реінтеграції ветеранів, щоб забезпечити відповідність зусиль реальним потребам жінок-ветеранів.

нок. У жовтні 2023 року заступник Міністра юстиції України зазначив, що понад 60 тисяч жінок активно беруть участь у військових діях в Україні. Жінки переживають мобілізацію та військову діяльність по-іншому, ніж чоловіки, і їх перехід до цивільного життя також має свої особливості, які включають унікальний гендерний досвід, засоби до існування, психічне здоров'я та психосоціальні потреби. Проблеми та травми, з якими стикаються жінки, вимагають урахування гендерних аспектів у підходах до їх реінтеграції.

- Існує значний попит на послуги психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Буде корисною підтримка у наданні різноманітних послуг психічного здоров'я, включаючи індивідуальні консультації. Члени громади можуть надавати базові послуги психічного здоров'я та психосоціальну підтримку ветеранам та їхнім сім'ям. Наприклад, непрофесійні консультанти – це особи без формальної освіти в психології або суміжних галузях, які пройшли спеціальне навчання для надання базової психологічної підтримки та допомоги у сфері психічного здоров'я. Такі особи можуть вислухати інших – тих, хто переживає емоційні труднощі або особисті проблеми – з емпатією та з позиції активного слухача. Вони також можуть внести вклад у підвищення обізнаності про психічне здоров'я в громадах та сприяти зменшенню стигми у цій сфері. У складні часи вони можуть надавати безпосередню підтримку та першу психологічну допомогу, а також допомагати особам та сім'ям у встановленні зв'язків із професійними психологами та службами психічного здоров'я за потреби. Однак, важливо чітко розуміти межі такої підтримки до моменту звернення за професійною допомогою, аби дотримуватися принципу

‘не нашкодь’. Кампанії з підвищення обізнаності, які спрямовані на зменшення стигми у сфері психічного здоров'я ветеранів, були б корисними і сприяли б розширенню доступу до відповідних послуг.

- Розвиток потенціалу та технічної експертизи ветеранських організацій у таких сферах, як організаційне управління, розробка програм, адвокація, збір коштів та стратегічне планування, може значно розширити їх можливості. Діяльність таких організацій стане дуже важливою складовою здатності України задовольнити майбутні потреби ветеранів, особливо з огляду на очікувану кількість ветеранів до кінця війни.
- Сприяння встановленню зв'язків між ветеранськими організаціями, обмін кращими практиками та співпраця у рамках спільних ініціатив можуть у кілька разів підвищити ефективність надання послуг. Такі заходи можуть також посилити відчуття спільноти та взаємної підтримки серед учасників.
- Допомога у підвищенні обізнаності про послуги, доступні ветеранам та їхнім сім'ям, є вирішальною для забезпечення відповідності між наявними пропозиціями та фактичним попитом. Це має включати інформування про переваги та процес отримання статусу члена сім'ї загиблого Захисника чи Захисниці України. Надання підтримки вразливим ветеранам та членам їхніх сімей у бюрократичних питаннях та вимогах буде корисним для тих, хто стикається з труднощами у цих процесах. Водночас було б корисним налагодити співпрацю з Міністерством у справах ветеранів та іншими державними установами для просування ідеї спрощення адміністративних процедур.

8. ПОСИЛАННЯ

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ. Національне опитування. Лютий 2022р.

ЖИТТЯ ПІСЛЯ КОНФЛІКТУ: Опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Січень 2020р.

МОМ В УКРАЇНІ

